

ГОДИШНИК

НА
СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
\$СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ\$

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-
ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ

Том 6

ANNUAIRE

DE

L'UNIVERSITE DE SOFIA
"ST. KLIMENT OHRIDSKI\$

FACULTE DE PHILOSOPHIE

LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION
ET DES BIBLIOTHEQUES

Tome 6

СОФИЯ • 2014

СОФИЯ • 2014

ГОДИШНИК

НА

СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ

Том 6, 2014

ANNUAIRE

DE

L'UNIVERSITE DE SOFIA
„ST. KLIMENT OHRIDSKI“

FACULTE DE PHILOSOPHIE

LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES
BIBLIOTHEQUES

Tome 6, 2014

СОФИЯ•2014•SOFIA

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Проф. дфн ОЛЯ ХАРИЗАНОВА – главен редактор, проф. дфн БОРЯНА ХРИСТОВА,
проф. д-р АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ, проф. д-р КРАСИМИРА ДАСКАЛОВА,
проф. д. изк. СИМЕОН НЕДКОВ, доц. д-р ЦВЕТАНКА ПАНЧЕВА,
доц. д-р МИЛЕНА МИЛАНОВА, доц. д-р ЕЛИЦА ЛОЗАНОВА-БЕЛЧЕВА,
гл.ас. д-р ИЛКО ПЕНЕЛОВ – отговорен редактор, ВЕСЕЛА ЦОКЕВА – секретар

СЪДЪРЖАНИЕ

БИБЛИОТЕЧНИ ТЕХНОЛОГИИ И ДОКУМЕНТИ

Оля Харизанова. От дигитализация към виртуализация – поредната стъпка в ИКТ-еволюцията.....5

Милена Миланова. Каталогизацията в дигиталната епоха.....23

Александър Димчев, Ваня Грашкина. Стандарт за библиотечно-информационно обслужване за обществените библиотеки. Съществува ли нужда от него?.....33

МУЗЕОЛОГИЯ

Силвия Станчева. Идеологически основания на музейната институция през периода на държавния социализъм в България (1944–1989 г.).....49

Петър Миладинов. Пример за интегрирано познание.....79

CONTENTS

LIBRARY TECHNOLOGIES AND DOCUMENTS

Olya Harizanova. From digitalization to virtualization – next step to ICT evolution.....5

Milanova, Milena. The cataloging in digital age.....23

Alexander Dimchev, Vanya Grashkina. Standard for library and information services for public libraries. Is there a need for it?.....33

MUSEOLOGY

Sylvia Stancheva. Ideological ground of the museum institution during the period of state socialism in bulgaria (1944–1989).....49

Peter Miladinov. An example for integrated knowledge.....79

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 6, 2014

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 6, 2014

ОТ ДИГИТАЛИЗАЦИЯ КЪМ ВИРТУАЛИЗАЦИЯ – ПОРЕДНАТА СТЬПКА В ИКТ-ЕВОЛЮЦИЯТА

ОЛЯ ХАРИЗАНОВА

Olya Harizanova. FROM DIGITALIZATION TO VIRTUALIZATION – NEXT STEP TO ICT EVOLUTION

The article tracked the popularity of ICT today, the surprises in the progress of technology, how technologies affects to the activities of libraries and what are (perhaps) the perspectives.

The issues related to the information and communication technologies (ICT) can be viewed and analyzed with different accents. It is possible to explore new approaches and models for the design of the technologies themselves or the reveal / describe transformations in typical activities to which ICT are directed. The results of using these approaches can be found in thousands papers and posts of specialists who share their experience or demonstrate successive innovations. Many other papers were designed to investigate the impact of ICTs on people, their personal and / or professional space. Regardless of the focus, however, all publications are evidence of permanent technological development, which no longer surprises anyone. They are evidence of the diverse impact on society, the generation of new practices, new jobs but new needs. In practice, regardless of the study area (personal space, IT business, social work, market, globalization, quality of life, etc.), the findings are in the fields of rapid pace of development, transformation, secondary effects, the gain, progressively attracting of interest, etc.

Now is clear that the Internet is a phenomenon. Internet provoke the New economy – digital and informational economy, induces changes to the service economy; breeds political dimensions affecting traditional processes in this field; permanently raises the technologies and causing effects to social dimensions. But today Clouds are

the “new force” of the IT market. The Clouds are the key factor in the great transformation of the IT industry. They generate new power of the Internet. We could say that the keywords of the current transformations in ICT are mobility, Cloud, Big Data, security, social orientation. On the other hand, the difficulties associated with a Cloud Service can be classified into three groups: policies relating to the provision of services; specialization to the virtual services to the needs of specific industries / institutions / organizations; statistic about consumers and periodic analysis of the data (as a Cloud Service). The highlight the profound change in the architecture of modern computing systems is "from local to network", "from digital to virtual", "from Client/Server to Cloud Computing".

Going back to the cloud technologies we can find that they are perfectly applicable to libraries. The question is whether these organizations are willing to outsource some of their operations. For example, how many users would like 24/7 access to library cloud? There are more questions, of course. One thing is undeniable: consumers are ready. Providers of library services, however, are not: they have not financial resources; the staff is not ready; strategic documents and standards also missing. What to expect in the near future? One thing is certain: there will be held a series of discussions among librarians, but the result is unlikely to be what is expected of users of library services.

АКТУАЛНОСТ

Проблематиката, свързана с новите информационни и комуникационни технологии (ИКТ), може да се разглежда и анализира с различни акценти. Възможно е да се изследват новите подходи и модели за конструиране на самите технологии или да се разкриват/описват трансформациите в традиционни дейности, към които ИКТ са насочени. За резултатите от използването на тези подходи могат да бъдат открити хиляди публикации на специалисти, които споделят опит или доказват поредни новости. Друго множество публикации е насочено към изследване на влиянието на ИКТ върху хората, тяхното лично и/или професионално пространство. Независимо от акцентите обаче, всички публикации са свидетелство за перманентно развитие на технологиите, което вече не учудва никого. Те са свидетелство и за многообразното въздействие върху обществото, пораждането на нови практики, на нови професии, но и на нови потребности. На практика, независимо от изследваната сфера (персонално пространство, ИТ бизнес, социални дейности, пазар, глобализация, качество на живот и пр.), констатациите са в полето на бързи темпове на развитие, трансформации, вторични ефекти, умножаване на печалби, прогресивно привличане на интерес и т.н.

В настоящата статия първо ще се проследи какъв е интересът на хората към ИКТ днес, след това с какво ни изненадва прогреса на технологиите, как това рефлектира върху дейността на библиотеките и какви (може би) са перспективите.

ИНТЕРЕСЪТ

Прегледът на множество бази от данни очертава постоянно нарастване на населението на Земята. Например към 31 октомври 2011 г. то вече е наброявало 7 милиарда. В периода 1959–1999 се е увеличило с 50%, но сега броят на населението расте с около 1,14% годишно (средногодишният темп в момента се оценява на над 80 милиона). Очаква се към 2024 г. да достигне 8 милиарда с тенденция да се стабилизира около 10 милиарда след 2062 г.¹ (табл. 1).

Таблица 1. Динамика в броя на населението на Земята

Индикатор	Брой към 16.01.2014 – 11:22 часа	Брой към 16.01.2014 – 12:22 часа
Брой на населението в света	7 206 692 231	7 206 701 684
Брой родени на 16.01.2014 г.	180 300	196 394
Брой починали на 16.01.2014 г.	74 394	81 034
Родени от началото на 2014 г.	5 893 716	5 909 810
Починали от началото на 2014 г.	2 431 818	2 438 458
Нетно нарастване на броя на населението	3 461 898	3 471 352

Източник: Worldometers. Real Time Statistics. Available from <http://www.worldometers.info/>.

Според експерти по въпроса, значимата промяна в тенденциите относно броя на населението може да се обясни с мащаба и характера на индустриалната революция. Например за цялата човешка история до 1800 г. световното население достига 1 милиард, после само за 130 години достига 2 милиарда, но след 1930 г. – за по-малко от 30 години (1959 г.), то вече наброява 4 милиарда. През следващите периоди почти на всеки 12–15 години се отброява пореден милиард. Само през XX в. населението в света е нараснало от 1 650 000 000 до 6 000 000 000 души.

Относно темата на настоящия анализ е от значение *какъв е делът на интернет потребителите* днес. За да се намери правдив отговор на въпроса (поради множеството източници с разнородни данни) на 16 януари 2014 г. беше проведено наблюдение на онлайн брояч на потребителите Internet Live Stats. Резултатите от наблюдението не са изненадващи, но са впечатляващи (табл. 2).

¹ Вж. например World Bank [online]. Available from <http://www.worldbank.org/>; Worldometers [online]. Available from <http://www.worldometers.info/>; Internet Live Stats [online]. Available from <http://www.internetlivestats.com/>

Таблица 2. Динамика в броя на интернет потребителите

Индикатор	Брой към 16.01.2014	Брой към 16.01.2014	Изменение	Брой към 16.01.2014 (13.44 часа)
Брой на населението в света	7 206 692 231	7 206 701 684	9453 (за 60 мин.)	7 206 714 605
Брой интернет потребители	2 889 398 256	2 889 420 502	22 246 (за 30 мин.)	2 889 464 011
Брой сайтове	824 932 329	824 950 887	18 558 (за 30 мин.)	824 987 182
Брой изпратени имейли	87 657 547 751	93 481 002 862	5 823 455 111 (за 30 мин.)	104 870 087 332
Брой търсения чрез Google	1 755 781 496	1 872 435 548	1 696 857 052 (за 30 мин.)	2 100 581 289
Публикации в блогове	1 599 329	1 706 228	106 899 (за 30 мин.)	1 914 124

Източник: Internet Live Stats. Available from <http://www.internetlivestats.com/>

От данните в табл. 2 е видно, че темповете на *нарастване на интернет потребителите* са значими. Като цяло, днес около 40% от населението в света вече има интернет връзка. За сравнение, през 1995 г. потребителите на интернет са по-малко от 1%, а за периода 1999–2013 г. те са се увеличили десетократно. От проследяването на статистиката може да се обобщи: първият милиард на интернет потребителите е достигнат през 2005 г., а вторият – през 2010 г. Очаква се третият милиард да бъде достигнат през настоящата 2014 г. Следва да се отбележи още, че сред тези потребители най-голям дял има населението в Азия (около 48%), следвано от това в Америка (22%), Европа (19%), Африка (10%). Върху тези резултати очевидно влияе общият брой на населението в дадена държава, както и локалните политики, свързани с мрежата. Въпреки това, данните са категорично в посока растеж.

Китай е страната, в която има най-много потребители на интернет като дял от всички – 23,3%. В челните десет са още САЩ, Индия, Бразилия, Япония, Русия, Германия, Нигерия, Франция и Великобритания. Интерес буди двадесетата позиция на Колумбия, предхождана от Канада. Страните от топ 20 формират 73,7% от всички потребители на интернет (табл. 3).

Таблица 3. Топ 20 на интернет потребителите по държави

Страна	Дял от всички интернет потребители	Дял от населението на страната
Китай	23.3%	46%
САЩ	9.7%	84%
Индия	7.1%	16%
Бразилия	4.0%	55%
Япония	3.6%	78%
Русия	3.0%	57%
Германия	2.5%	84%
Нигерия	2.4%	38%
Франция	2.0%	86%
Великобритания	2.0%	87%
Мексико	1.9%	42%
Индонезия	1.7%	19%
Филипини	1.6%	45%
Виетнам	1.5%	44%
Египет	1.4%	48%
Италия	1.3%	59%
Испания	1.3%	76%
Турция	1.3%	47%
Канада	1.1%	59%
Колумбия	1.0%	43%

Източник: Internet Live Stats <<http://www.internetlivestats.com/>; 16.01.2014>

По данни на Световната банка (*World Bank: Internet Users*) дялът на интернет потребителите в лидера *Китай* през 2012 г. е бил 42,3% от населението на страната, през 2011 г. – 38,3%, през 2010 г. – 34,3%, а през 2009 г. – 28,9%. С други думи, за четири години се отбелязва ръст от 13,4%. В *България* темповете на нарастване също са значителни: от 45,0% през 2009 г. (46,2% през 2010 г.; 51,0% през 2011 г.) до 55,1% през 2012 г. (т.е. ръст с малко над 10%)².

Следва да се подчертае още, че например:

- Нигерия (през 2013 г. на 7-мо място сред 20-те най-бедни държави в света, в която над 70% от населението живее под прага на бедността; според някои проучвания над 75% от населението прежи-

² Internet users (per 100 people). In: *The World Bank* [online]. IBRD. IDA. Working for a World Free of Poverty [Viewed on 16.01.2014] Available from http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2?cid=GPD_44.

вява с около \$2 на ден)³ вече отчита 38% дял на свързаните с интернет;

- Колумбия, в която почти 16% от населението оцелява с до \$2 на ден, се нарежда в класацията на свързаните с интернет с 43% от населението;
- в Индонезия над 42% живеят с до \$2 на ден, но вече 19% от всички имат връзка с интернет.

Може да се обобщи, че се регистрира нарастване на интернет потребителите във всички държави. Даже до скоро сочените като дигитално изоставащи страни, но и страни с предимно бедно население, вече бележат ръст в употребата на интернет. Данните са основание да се допусне, че или дигиталното неравенство се засилва и води до вторични ефекти на разделения в съответните страни, или интернет става все по-достъпен и възможен дори и за най-бедните. И в двата случая обаче се очертава ясно диференциране на населението в света – с връзка към интернет и без такава.

В крайна сметка, интернет се оказва феномен – и в технологичен, и в икономически, и в политически, и в социален аспект: породил нова икономика – цифровата, съпътствана от промяна в структурата на икономиката на услугите; породил политически измерения, влияещи на традиционните процеси в тази сфера; перманентно поражда технологии и ефекти от тяхното използване със социални измерения, небивали до сега. Относно последното, нека си припомним „хита“ от преди 10-тина години – дигитално/дигитализация. Колко форуми разискваха що е то и как да се постигне? Колко финансиращи схеми подпомагаха екипи, развиващи технологии за дигитализация, методи за приложения в практиката... А днес? Днес вече вниманието е насочено към т.нар. облаци (*Cloud Computing*). Според анализаторите след около 5 години над 60% от бизнеса в света ще използва облаци и облачни услуги, като може да се очаква, че ще се закриват собствени ИТ отдели.

В допълнение към описаното дотук са любопитни и някои от резултатите на *Pew Internet*⁴, получени от периодични изследвания през

³ Към средата на 2013 година 1,29 милиарда души по света живеят в абсолютна бедност, което означава, че преживяват с по-малко от \$1,25 на ден.

⁴ **Purcell**, Kristen at al. How Teens Do Research in the Digital World. A survey of Advanced Placement and National Writing Project teachers finds that teens' research habits are changing in the digital age. In: *Pew Research Internet Project* [online], 1 Nov. 2012 [Viewed on 25.01.2014]. Available from http://pewinternet.org/~media/Files/Reports/2012/PIP_TeacherSurveyReportWithMethodology110112.pdf

изминалите две години, които очертават нагласи към новите технологии и социални рефлексии от тях:

- 73% от анкетираните потребители на търсещи машини (търсачки) са споделили, че повечето или цялата информация, която откриват, е точна и достоверна;
- 21% от собственици на мобилни телефони са заявили, че предпочитат да търсят информация чрез телефона си, а не чрез компютър или друго устройство;
- 96% от анкетираните учители са съгласни, че цифровите технологии „дават възможност на учениците да споделят работата си с по-широка и по-разнообразна аудитория“;
- едва 12% от анкетираните учители препоръчват на учениците си да ползват отпечатани на хартия книги/учебници при изпълнение на поставяни задачи.

ОБЛАКЪТ – ПОРЕДНИЯ ФЕНОМЕН

Още преди няколко години се формира тенденцията много организации да използват услуги на ИТ компании за частично или цялостно поддържане на дейности, свързани с ИКТ (*Outsource*). Тези ИТ компании са трета страна (оператор), позиционирана между онези, които произвеждат (продукти, услуги) и техните потребители. Днес обаче се наблюдава бързо нарастване на интереса към облаци (*Cloud Computing*)⁵. По същество сме свидетели на еволюция в „традиционните ИТК“ (наричат ги конвенционални).

Това е така, защото в последно време облаци са „новата сила“ на ИТ пазара: от една страна са ключов фактор в голямата трансформация на ИТ бранша, от друга са катализатор на промени в много сектори на обществената практика, от трета – генерират нова мощност на световната интернет мрежа. Може да се каже, че ключовите думи на актуалните трансформации в ИКТ са: мобилност, облаци (*Cloud*), големи данни (*Big Data*), сигурност, социална ориентация.

⁵ Идеята за платформа/модел *Cloud Computing* се споделя за първи път през 1961 г. от John McCarthy. Математикът Джон Маккарти, един от бащите на изкуствения интелект, твърди че изчисленията могат да бъдат организирани като обикновена публична услуга (*public utility*). Подобна идея обаче се реализира още през 50-те години на 20-ти век, когато мащабни мейнфрейм компютри стават достъпни в академичните среди и корпорации. Изисква се наличие на терминално устройство, най-често статични терминали (защото тогава те са били използвани за комуникация). Но същите не са имали вътрешни изчислителни мощности.

Всъщност не става дума за облак в небето, а за нови технологии за достъп до ресурси и услуги през интернет. По същество се има предвид термин, свързан с концепция за обединяване на мощности на много компютри в една обща система; термин за модели на използване на компютърни ресурси, съхранявани на отдалечен сървър, вместо на локално дисково пространство; има се предвид съвкупност от устройства, които могат да са физически такива или клъстер от виртуални машини⁶.

Проследяването на развитието на идеите и технологиите за облаци очертава няколко етапа: 77

- при първата стъпка, първия етап, ИТ политиките и решенията са насочени към постигане на *автоматизация* (създаване на условия и подпомагане на процесите за автоматизиране на операции), с което да се достигне до разширяване на мащаба и ускоряване на дейността; като вторичен ефект се очертава подобряване управлението на информацията и информационните потоци;
- през втория етап се достига до *индустриализация на ИТ* с цел повишаване на надеждността и предсказуемостта, като се постига откритост и прозрачност; този период обаче се отличава с непопулярност на иновативния риск и сравнително малки бюджети за ИТ;
- третият етап (от *Гартнър (Gartner)* го наричат Дигитален Дракон) е насочен към засилване на *социалните тенденции* чрез: промяна на използваните технологии, конкретното им прилагане с ясен план, реорганизация на дейностите и спецификата на самите дейности, изменения в постиганите резултати (стоки, услуги), промяна на същността и критериите за конкурентоспособност; основната цел е да се достигне до по-бърз, по-евтин и по-мощен бизнес, включително създаване на *нови индустрии*.

В тази посока са и предположенията на анализаторите, че 2014 г. ще бъде година на *нова ИКТ парадигма* и множествени цели⁷, свързани с ефективност на ИТ решенията и растеж на бизнеса, основаващ се на тях. Какви са последствията? Онези, които са преминали през първия етап и са изградили дигитална мощ (а някои – и дигитално лидерство),

⁶ Вж. например: Special report Cloud Computing In: *Gartner*. [online] [Viewed on 16.01.2014] Available from <http://www.gartner.com/technology/research/cloud-computing/report/>.

⁷ Вж.: Taming the Digital Dragon: The 2014 CIO Agenda. In: *Gartner*. [online] [Viewed on 16.01.2014] . Available from <http://www.gartner.com/explore/exp-reports/research/2643926>.

следва да обновят ядрото на ИТ инфраструктурата си. С други думи, необходимо е да преминат през втори етап (ако все още не са го направили) и да си осигурят дигитално бъдеще чрез включване в третия етап. Това обаче означава да се премине през трудна *трансформация*, съпътствана от отговорно решение:

- да се заложи на правилното използване на конвенционални ИТ с минимизиране на иновативния риск (разновидност на линеен модел, основан на локален десктоп);
- да се заложи на надеждността и предсказуемостта (разновидност на линеен модел, основан на локален десктоп и мрежова свързаност от вида Клиент/Сървър);
- да се заложи на ИТ решения, които се основават на новото – бързо, безопасно, стабилно, иновативно, означаващо да се поеме иновативен риск (мрежови модел на основата на облак).

Какво се случва? Според резултатите от изследвания на *Gartner Inc.*⁸ от последната година:

- 25% от ИТ мениджърите на проучваните фирми вече са направили значителни инвестиции в някой публичен облак и повечето от тях са „качили“ над половината от бизнеса на своята компания за работа в него (до 2020 г.);
- 70% от ИТ мениджърите планират да променят технологиите през следващите 2–3 години, като много от тях си сътрудничат с малки и стартиращи фирми;
- 45% от компаниите са въвели гъвкави методологии за част от портфейла на тяхното развитие, въпреки че се очертава нужда да се отиде по-далеч: създаване на нови отдели, изграждане на мултидисциплинарни екипи, въвеждане на гъвкаво управление, нови цифрови умения за персонала и алтернативни модели за снабдяване/доставки.

И все пак, кое поражда интереса към облачните технологии? Какви са предимствата на облаците? Данните например на IDC са в подкрепа на очакванията, че средният годишен ръст на облаците в периода 2013–2017 ще бъде около 24%. Констатира се, че като платформа за бизнес иновации, облаците увеличават бюджетите за публични ИТ услуги. Предполага се, че в края на споменатия период облачните предложения ще са свързани директно със 17% от разходите за ИТ и с почти половината ръст в категориите приложения, системен софтуер, платформа като услуга, сървъ-

⁸ Пак там.

ри и базови решения за съхраняване на данни. С други думи, влиянието на облаците върху развитието на ИТ бранша и пазара ще е решаващо за конкурентоспособността и по-нататъшното развитие.

Като една от основните технологии в т.нар. Трета платформа⁹, *Cloud Computing* стимулира промяна при използването на ИТ: от локални към мрежови приложения, от локално към мрежово взаимодействие (описвано често като „от локален десктоп към виртуален десктоп“ от гледна точка на потребителя). В същото време вече са налице процеси, според които облачните услуги преминават в нова фаза на развитие: от разширяване на обхвата на облаците към увеличаване на услуги за крайни потребители, базирани на облак. При този етап на технологично развитие облакът и останалите ключови елементи на Третата платформа (мобилност, социални мрежи и големи данни) ще увеличат/засилят интеграцията си и своята взаимозависимост, а отделните фирми ще се насочат към мобилни и социални решения. Последните, от своя страна, ще провокират/генерират допълнителен информационен ръст и печалби. В крайна сметка, повечето анализи сочат нарастващ интерес от страна и на бизнеса, и на потребителите. Например:

- през първия месец на 2013 г. 90% от изследвани компании¹⁰ посочват, че имат „облачни“ планове (докато през 2012 г. това е било в сила за 75% от фирмите); предизвикателството пред мениджърите е как да осигурят сигурност на информацията в облака; от друга страна, особено малките и средните фирми, изпитват затруднения с нарастването на разходите, свързани със самоволното използване на облачни решения от служителите си (т.е. от използването на външни облачни услуги без разрешение на фирмения ИТ отдел), а така също затруднения с резервното копиране и възстановяване на информацията, проблеми със сигурността (особено с конфиденциалната информация);

⁹ Вж. например: Облачните ИТ услуги навлизат в нов етап. В: *TechNews.bg* [онлайн]. 10 септ. 2013, 00:18 [Прегледан на 16.01.2014]. Достъпно от <http://technews.bg/article-tag/трета-платформа>. Статията извежда следния акцент: „Технологията започва да зависи в по-голяма степен от потребителите“. Основата се на данни на IDC, авторът отбелязва, че „разходите за публични ИТ услуги в облака ще достигнат 47,4 млрд. долара през 2013 г. (...) Към 2017 г. този пазар ще превиши 107 млрд. долара, като годишните му темпове на ръст ще изпреварят пет пъти ръста на ИТ бизнеса като цяло“.

¹⁰ 90% от компаниите имат „облачни“ планове. В: *TechNews.bg* [онлайн]. 23 ян. 2013, 10:49 [Прегледан на 16.01.2014]. Достъпно от http://technews.bg/article-28893.html#.UuTTIdIbm_4; 16.01.2014.

- малко по-късно, през пролетта, според проучване на *Xerox*¹¹, облачните технологии вече са топ тенденцията за годината; ИТ мениджърите от цял свят споделят, че планират да отделят повече от своите бюджети за ИТ аутсорсинг през 2013 г., за да повишат продуктивността и да намалят разходите;
- през 2014 г. може да се очаква мощен тласък на т. нар. „единен дигитален свят“, значителни промени в интеграцията на ресурси (хардуерни, софтуерни, данни, информация), но при условие на засилени инвестиции в инфраструктура и услуги¹².

Разбира се, очертават се и *затруднения*, свързани с базирането на услуги в облак. Те могат да се опишат в три групи:

а) необходимост да се преориентират политиките, свързани с предлагането на услуги; тук следва да се отчита, че потребителите не се нуждаят от специфичен опит, за да използват облака, но е критично важно предлагашите/поддържащите услугите (на практика виртуални услуги), да ориентират политиките си към клиентите и най-вече да предложат конкретен продаваем продукт на база виртуална услуга;

б) необходимост от специализиране на виртуалните услуги според потребностите на специфични индустрии/институции/организации (например чрез т.нар. help desk); това се приема за ключ към изключително конкурентния пазар и условие за извличане на ползи от самия бизнес;

в) необходимост от отчитане на неоспоримото (поради естеството на облачните технологии), че бизнесът вече може да функционира без ограниченията на местоположението; това разширява обхвата на потребителите, но също така и информацията за тяхното поведение или предпочитания; така се поражда необходимост от събиране, съхраняване и периодичен анализ на постъпващите данни като самостоятелна облачна услуга.

Нужно е да се поясни, че облаците се основават на различни технологии и формират различни видове. Най-общо те могат да се диференцират според случая на действие: част от облаците предлагат услуга при поискване от потребител (подобно на информационен център, но във виртуална среда), а друга част предоставят при поискване ресурс/капацитет (компютърен капацитет, разпределени компютърни

¹¹ Облачният модел – топ тенденция през 2013. В: *TechNews.bg* [онлайн]. 15 апр. 2013, 10:13 [Прегледан на 16.01.2014]. Достъпно от http://technews.bg/article-39188.html#.UuTVGdIbm_4.

¹² Вж. например: Gartner Fellow. In: *Gartner*. [online] [Viewed on 16.01.2014] Available from <http://www.gartner.com/>.

мощности). Друга класификация е ориентирана към същността на доставяното: хостинг на данни, използване на приложения, комуникации, услуги в центрове за данни. Трета класификация ги разграничава според обхвата на достъпа: публичен, частен, хибриден. Поради честата употреба от други автори на последното, в полза на читателя е да се разясни разликата между видовете облаци по-обстойно.

а) Публичният облак (Public Cloud) предоставя достъп до ресурси само на регистрирани потребители. В случая „публичен“ не означава, че информацията на отделния потребител е публично достъпна, а очертава възможността за използване на ресурсите. По същество е външна инфраструктура, която се предлага свободно чрез интернет и осигурява достъп до софтуерни приложения или уеб услуги при поискване от какъвто и да е индивидуален потребител или група от потребители (след регистрация). Публичният облак осигурява гъвкав и икономичен начин за ползване на ИТ решения, като включва приложения за управление на връзката с клиенти (CRM), комуникации и пр.

б) Частният облак (Private Cloud) е вътрешна инфраструктура, предназначена за ползване от самостоятелна организация или група, която не се споделя с други организации/потребители. Изграждането му има по-висока цена, но също така и по-високо ниво на сигурност в сравнение с публичен облак. Използва защитна стена (Firewall) и може да бъде достъпен единствено през вътрешна защитена мрежа. Няма допълнителни защитни регулатори, юридически изисквания или мрежови ограничения, каквито съществуват в публичните облачни структури. Това е облак, който е гъвкав и изграден на основата на услуги, като процесите, услугите и информацията се управляват вътре в самата организация. Доставчиците на облачната услуга и клиентите изграждат оптимизирана и контролирана инфраструктура с повишена сигурност, за да се елиминира мрежовия достъп на външни потребители.

в) Хибридният облак (Hybrid Cloud) осигурява хостването на критично важни приложения в частен облак, а приложенията с по-ниски изисквания към сигурността и достъпа се ползват в публичната част.

Съществува обаче и т.нар. Общностен облак (Community Cloud) – инфраструктура, която се споделя от няколко организации, формиращи общност около близки интереси (сигурност, условия за ползване, изисквания за съвместимост и др. под.). Този облак предлага по-висока степен на поверителност, сигурност и политика на съвместимост. Следващ вид е Комбиниран облак (Combined Cloud), при който няколко облака се свързват помежду си. Чрез интегриране на по-голям брой външни и вътрешни доставчици на услуги и приложения, този вид облачен модел улеснява достъпа и използването на услугите в публичен облак. Последно, следва да се спомене и т.нар. Вътрешен облак (Cloud of Clouds),

при който се реализира мрежа от облачни структури, изградена чрез отворени стандарти. Тази концепция се изгражда при желание от страна на няколко доставчика на облачни технологии с цел да се формира обща среда, която не съществува като самостоятелен облак. (Подобна мрежа представлява интернет пространството, което е мрежа от много мрежи).

Услугите, базирани на облаци, също могат да бъдат подразделени на групи:

- софтуер като услуга (software as a service, SaaS) – доставчикът (провайдер) инсталира, управлява и поддържа програмно осигуряване в облачната инфраструктура;
- инфраструктура като услуга (infrastructure as a service, IaaS) – провайдерът предоставя и управлява облачна инфраструктура, включително свързващо програмно осигуряване (middleware) за платформата за потребителите, като осигурява инструменти за разработка и администриране на потребителските платформи;
- платформа като услуга (platform as a service, PaaS) – провайдерът предоставя и управлява физически изчислителни мощности (processing), системи за съхранение, мрежи и хостинг обкръжение, както и облачна инфраструктура за IaaS-потребители;
- други онлайн бизнес приложения, достъпни през уеб браузър за изчислителни нужди, при които софтуера и потребителските данни се съхраняват на собствени сървъри.

Като концепция, облаци включват основно следните услуги (*Cloud Services*): всичко като услуга; инфраструктура като услуга; платформа като услуга; програмно осигуряване като услуга; данни като услуга; работно място като услуга; бизнес процеси като услуга. Всичко изброено е подчинено на принципа „количествено оценима услуга“, отнасящ се до цялата съвкупност от ресурси (процесорно време, памет, пропускателна способност на каналите за връзка и др.). Услугата може да бъде получена автоматично при заявка независимо от средството за свързване (персонален компютър, таблет, мобилен телефон...). Тези услуги се отличават със следното: ориентация към самообслужване (каталог на услугите); повсеместен достъп чрез мрежата, като предоставените ресурси не зависят от местоположението; адаптивност към потребителя; гъвкаво пресмятане на стойността на самата услуга. Условие е обаче наличието на свързаност с високоскоростен интернет.

Потребителите на предлагането чрез облаци, от своя страна, могат да използват „тежки приложения“ чрез „леки преносими устройства“

(мобилни телефони, лаптопи, PDA-устройства и др.) с минимален разход на ресурси. Предимство е това, че те заплащат само изразходваните ресурси и фактически значително намаляват или дори елиминират разходите за инвестиции в ИТ структура.

Описаното по-горе откроява *същностна промяна в архитектурата на модерните компютърни системи*: конвенционалното възприемане на компютрите е, че те са устройства, предоставящи ограничено количество ресурси, като при достигането на техните граници, потребителите се нуждаят от скъпо допълнение и инвестиция за набавянето на нови ресурси; облаците преодоляват подобни ограничения, като предлагат не просто мощност и ресурси, но и разходи според употребеното.

БИБЛИОТЕКИТЕ И БУРЕНОСНИТЕ ОБЛАЦИ

Още през 2010 г. ALA¹³ публикува „There’s an App for That! Libraries and Mobile Technology: An Introduction to Public Policy Considerations“ (*Policy Brief*, No. 3, June 2010). Самото заглавие подсказва осъзната необходимост от установяване и популяризиране мнението на библиотеките относно случващото се на ИТ пазара и в информационното общество като цяло, а така също във връзка с новите предпочитания на потребителите на ИКТ и ИТ услуги¹⁴. Авторът *Тимъти Волмър (Timothy Vollmer)*, консултант към ALA, прави литературен преглед, провежда консултации с представители на библиотеки, среща се с експерти от ИКТ бранша. Анализирайки резултатите от проучването, той достига до заключението, че е необходимо библиотеките да започнат да предлагат мобилни услуги за своите потребители/читатели. Отбелязва, че преминаването към мобилна технология ще промени традиционните взаимодействия между библиотеката и използващите я, като изправя първите пред предизвикателството да защитят потребителските данни. Той не пропуска да отбележи, че наред с горното, разпространението на мобилни устройства и услуги повдига поредица въпроси както за самия достъп до информация, така и за собствеността върху съдържанието, лицензирането, управлението на правата.

Всъщност *Тимъти Волмър* прави своеобразно обобщаване на проблемите пред библиотеките не само относно мобилните, но и

¹³ American Library Association. [Viewed on 12.01.14]. Available from <http://www.ala.org/>.

¹⁴ По онова време всички пазарни изследвания отчитаха невероятен ръст в продажбите на мобилни устройства. Малко по-късно същото се случи и с мобилните услуги. Може да се каже, че „мобилно“ звучеше модерно. Днес това е ежедневие и не учудва никого. Достатъчно е да се отворят множеството публикации на International Telecommunication Union.

следващите технологии. Ясно е, че новите ИТ решения очертават кръгове от нови възможности. Ясно е обаче, че те пораждат и нови затруднения, подобно на тези пред бизнеса и другите организации, подобно на тези пред самите потребители.

В крайна сметка, ако библиотеките пожелаят, биха могли да разширят и/или обновят своята дейност чрез няколко ключови нововъведения:

- предлагане на нови услуги, базирани на съвременните ИТ (включително облаци);
- осъвременяване на обслужването;
- намиране на решения относно сигурността на данните;
- намиране на решения с продължаващите проблеми относно дигитализацията на съдържание;
- осигуряване на нови форми за взаимодействие с потребителите;
- осигуряване на подкрепа за персонала на библиотеките в посока усвояване на новите технологии и умения за работа с тях и мн. др.

Онези, които следят влиянието на ИКТ върху библиотеките, вероятно ще забележат, че в горното всъщност няма нищо ново, освен названието на поредната нова технология. И преди, и сега, предизвикателствата пред библиотеките, а и техните потребители, си остават едни и същи: по-нова технология, по-широк вход за потребители, по-разнообразни и адаптивни услуги към потребителските потребности, по-сигурно взаимодействие и надеждно обслужване.

Ако се върнем към облачните технологии, няма как да не открием, че те са оптимално приложими към библиотечните дейности. Въпросът е дали тези организации са готови да „аутсорсват“ част от онова, с което се занимават, като заложат на специфични процеси, възможни да се реализират единствено в самите библиотеки. Например кой потребител би се отказал от възможността за отдалечен и 24/7 достъп до библиотечен облак? Колко потребители биха си инсталирали „апи-та“ за достъп до интегрирани библиотечни системи? Има и още въпроси, разбира се. Едно е безспорно: потребителите са готови. Всички посочени по-горе данни и очертаващи се тенденции свидетелстват за това. Доставчикът на библиотечни услуги обаче не е. Очевидно е, че в скоро време няма и да бъде: нито финансовите ресурси са налични, нито персоналът е готов, нито стратегическите документи и стандарти са налице. Нещо повече, все още не са решени важни, но спорни проблеми със съдържанието/информацията.

В подкрепа на горното може да се цитира съобщение на ФНАБИС в масовите медии (26.01.2014 г.), което гласи: „Светила на библиотечното дело ще нищят бъдещето и проблемите на дигиталните библиотеки. (...) По време на форума ще бъде дискутирано бъдещето на книгите и политиката за дигитализиране на ценни и редки издания, както и възможностите за библиотеките и книгоразпределителите да се възползват от т.нар. облачни технологии. (...)“¹⁵. Питам се колко български библиотеки биха могли да споделят, че имат достатъчно дигитално съдържание, за да се включат в хипотетична облачна мрежа? Или колко библиотеки имат нова организационна структура, поне екип от специалисти с подходяща подготовка? Идеята да се обсъждат въпросите е похвална и нужна. Резултатът обаче едва ли ще е в посока, очаквана (отдавна) от потребителите.

Вярно е, че ИТ пазарът се отличава с ожесточена конкуренция. В него доминират частни корпорации, отдавна преминали националните граници. В него успешно вече се позиционират млади фирми, новооткрити индустрии, формират се нови бизнес мрежи (като взаимовръзки и отношения). Те оперират на глобалния пазар и, както става ясно, вече преминават към второ или трето поколение платформи за мрежови достъп до виртуални услуги. Тази тенденция е повече от видима и едва ли ще спре, защото става дума за оптимизация на разходи и увеличаване на приходи, защото става дума за оцеляване или развитие, или доминиране на бизнеси над конкурентите в борба за потребители. В тази среда е позиционирана и библиотеката, защото практически тя предлага информационни услуги и информационно обслужване. Тогава? Ще успее ли библиотеката да се пребори с Дигиталния Дракон? Нека бъдем оптимисти, но и реалисти.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

90% от компаниите имат „облачни“ планове. TechNews.bg.

<http://technews.bg/article-28893.html#.UuTTIdIbm_4; 16.01.2014>.

Вкарват библиотеките в облачните технологии. Znanie.eu.

<<http://znanie.eu/вкарват-библиотеките-в-облачните-тех>; 26.01.2014 г.>

Облачните ИТ услуги навлизат в нов етап. TechNews.bg.

<<http://technews.bg/article-tag/трета-платформа>; 16.01.2014>.

Облачният модел – топ тенденция през 2013. TechNews.bg.

<http://technews.bg/article-39188.html#.UuTVGdIbm_4; 16.01.2014>.

¹⁵ Вкарват библиотеките в облачните технологии. В: *Знание. Наука и технологии* [онлайн]. 15 май 2013. [Прегледан на 26.01.2014]. Достъпно от <http://znanie.eu/вкарват-библиотеките-в-облачните-тех/>.

- Boja, Pocatilu, Toma. (2013) The economics of cloud computing on educational services. 3rd World Conference on Learning, Teaching and Educational Leadership WCLTA 2012. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 93, 2013, 1050–1054. <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042813034319>; 22.01.2014>.
- Dhar, S. (2012) From outsourcing to Cloud computing: evolution of IT services. *Management Research Review*, Vol. 35 No. 8, 2012. <www.emeraldinsight.com/2040-8269.htm; 26.01.2014>.
- E-Reading Rises as Device Ownership Jumps. Pew Internet. <<http://pewinternet.org/Reports/2012/Just-in-time.aspx>; 16.01.2014>.
- F. Hu, M. Qiu, J. Li, T. Grant, D. Tylor, S. McCaleb, L. Butler, R. Hamner (2011) A review on cloud computing: Design challenges in architecture and security. *Journal of Computing and Information Technology – CIT*, 19 (1) (2011), pp. 25–55.
- Gartner Fellow. <<http://www.gartner.com/>>.
- Gartner Inc. <<http://www.gartner.com/technology/research/cloud-computing/report/>; 16.01.2014>.
- How Teens Do Research in the Digital World. Pew Internet. <http://pewinternet.org/~media/Files/Reports/2012/PIP_TeacherSurveyReportWithMethodology110112.pdf; 25.01.2014>.
- ICT Statistics. ITU. <<http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/default.aspx>; 18.01.2014>.
- Internet Live Stats. <<http://www.internetlivestats.com/>; 16.01.2014>.
- Just-in-time Information through Mobile Connections. Pew Internet. <<http://pewinternet.org/Reports/2012/Just-in-time.aspx>>.
- Ojala, A. & Tyrväinen, P. (2011) Value networks in cloud computing. *JOURNAL OF BUSINESS STRATEGY*, VOL. 32 № 6 2011, pp. 40–49, Emerald Group Publishing Limited.
- Rader, D. (2012) How cloud computing maximizes growth opportunities for a firm challenging established rivals. *STRATEGY & LEADERSHIP*, VOL. 40 No. 3 2012, pp. 36–43. <<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=17031140>; 26.01.2014>.
- Romero, N. L. (2012) „Cloud computing“ in library automation: benefits and drawbacks. *The Bottom Line: Managing library finances*, Vol. 25 No. 3, 2012. <www.emeraldinsight.com/0888-045X.htm; 26.01.2014>.
- Taming the Digital Dragon: The 2014 CIO Agenda. Gartner Inc. <<http://www.gartner.com/explore/exp-reports/research/2643926>; 16.01.2014>.
- The future of cloud computing. Pew Internet. <<http://pewinternet.org/Search.aspx?q=The%20future%20of%20cloud%20computing>; 16.01.2014>.

There's an App for That! Libraries and Mobile Technology: An Introduction to Public Policy Considerations". American Library Association, Policy Brief No. 3, June 2010 <<http://www.ala.org/>>.

Weiling Liu, Huibin (Heather) Cai. Embracing the shift to cloud computing: knowledge and skills for systems librarians. OCLC Systems & Services: International digital library perspectives, Vol. 29 No. 1, 2013, pp. 22–29. <www.emeraldinsight.com/1065-075X.htm; 25.01.2014>.

World Bank: Internet Users. <http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2?cid=GPD_44; 16.01.2014>.

Worldometers (Real Time Statistics). <<http://www.worldometers.info/>; 16.01.2014>.

Yazn Alshamaila, Savvas Papagiannidis, Feng Li (2013) Cloud computing adoption by SMEs in the north east of England. A multi-perspective framework. Journal of Enterprise Information Management, Vol. 26 № 3, 2013, pp. 250–275. <<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=17086871>; 26.01.2014>.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 6, 2014

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 6, 2014

КАТАЛОГИЗАЦИЯТА В ДИГИТАЛНАТА ЕПОХА

МИЛЕНА МИЛАНОВА

Milanova, Milena. THE CATALOGING IN DIGITAL AGE

The paper presents the author's view about the future of programme of Universal Bibliographic Control. On the background of different initiatives, developed and maintained by IFLA, are presented the main ways which Bulgarian librarians should take to accept the need and finally to develop the national cataloging practice.

Развитието на каталогизацията винаги е следвало, а дори и предвиждало, изискванията и очакванията на отделния потребител на информация. Основната цел винаги е била безпрепятствения, бърз и лесен достъп до онова, от което той/тя се нуждае. Особено в съвременното динамично ежедневие, в условията на постоянно нарастване на обема на публикуваната, независимо чрез какви способности, информация, и на почти непрекъснатата поява на нови видове нейни носители, както и на все по-динамичния характер на промените в тези носители е необходимо да се преосмисля средата, в която се осъществяват основните библиотечно-библиографски процеси. Налагат се промени, които водят до засилване значението на една от основните международни програми, гарантираща безпрепятствения достъп до информация. Идеите на универсалния библиографски контрол са едно от постиженията на международната библиотечна общност, което не само, че не е изчерпало своето значение, но и непрекъснато се развива и преосмисля. „Освен сградите си библиотеките разполагат с три ценни неща: библиотечните фондове (материални и нематериални), персонала и библиографския

контрол. Без библиографския контрол красивите здания, фондовете и хората, които работят там, са прехвалени складове за библиотечни материали“, казва Майкъл Горман¹.

Според Клифърд Линч², ние, като професионалисти, не можем, а и не трябва да се опитваме да чертаем бъдещето на библиографския контрол без да осъзнаваме, че навлизаме в един свят, където ще преобладава дигиталното съдържание, което ще бъде използвано, също толкова активно, колкото и локалните електронни информационни системи. Тази констатация определя и посоката в развитието на процесите по каталогизация, в разработването на инструментариум за създаване, управление и разпространение на библиографска информация, в стандартизирането и сближаването на различни дейности и подходи при информационното обслужване и подкрепа на потребителите. Международната федерация на библиотечните асоциации и институции (ИФЛА) подкрепя развитието на библиотеки, библиографски служби, информационни центрове, така че да се постигне легален и универсален, безпрепятствен и обективен, без цензура, достъп до информация, ресурси, сведения, данни. Основни, в тези процеси, са дейностите по каталогизация. Постоянно се разработват, актуализират и усъвършенстват стратегии, принципи, стандарти, правила, ръководства, провеждат се изследвания, създават се нови подходи, планират се стъпки за навременно и дори изпреварващо развитие на процесите по каталогизация.

Идеята за универсален библиографски контрол има своята вече сериозна история. Пораждането на идеята стига назад във времето до 1969 г.³, а основните аспекти на програмата по онова време са свързани с подобряването на националния библиографски контрол и развитието на националните библиографски служби, с разработването и публикуването на международни стандарти и ръководства, свързани с каталогизационната практика и с развитието на формат за обмен на машиночетими библиографски записи⁴. Тази програма е основополагаща за споделянето на библиографска информация, може да се твърди, че тя е част от осигуряването на съвместимост при споделянето на информация в съвременното общество на информация и знание. През 2012 г. на

¹ Горман, Майкъл. *Нашите непреходни ценности*. София, 2006, с. 171–172

² Lynch, Clifford. The new context for Bibliographic control in the new millennium. In: *Bibliographic Control for the New Millennium* [online]. Conference. 2001, p. 4 [Viewed 06.01.2014]. Available form: http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/lynch_paper.html

³ През същата година в Копенхаген се провежда международна среща на експертите по каталогизация, на която се дискутират идеите на бъдещата програма.

⁴ Anderson, Dorothy. The IFLA Program of Universal Bibliographic Control. In: *The Journal of Academic Librarianship*, 1983, May, p. 72

международния конгрес на ИФЛА програмата отново е възстановена⁵, като в края на същата година са приети осъвременените принципи на Универсалния библиографски контрол. Библиотечната общност осъзна, че идеите на програмата са особено актуални при съвременния ръст на обмен и достъп до информационни ресурси от всякакъв вид, тип и съдържание. Запазва се отговорността на националните библиографски агенции относно осигуряването на нормативни библиографски сведения за националната издателска продукция и осигуряването на отворен достъп до тези данни за всички заинтересувани. Също така като част от отговорността по създаването на националните библиографски данни националните агенции имат задължението да се грижат за контролираните точки за достъп за лица, фамилии, колективни органи, места, както и за правилните позовавания на произведенията, свързани със съответната страна и предоставянето на тази информация на други национални агенции, библиотеки и общности. ИФЛА е отговорната организация, която трябва да поддържа и подпомага прилагането на международните принципи на каталогизацията, приети през 2009 г., които са в основата на споделянето на библиографската информация. Федерацията, съвместно с националните професионални общности и комитети, е отговорна за развитието, представянето и разпространението на библиографски стандарти и ръководства, които да насърчават и подкрепят споделянето на библиографски и нормативни данни. ИФЛА има ангажимента да работи заедно с други международни организации по създаването и поддръжката на стандарти, като се стреми да постигне и гарантира съгласуваност между нормативните изисквания и съвместими модели от данни, които се създават в рамките на по-широки общности⁶.

Навлизането на ИКТ технологиите в работата на библиотеките, библиографските агенции, информационните центрове през годините променят начина на търсене, достъп и ползване на информация. На преден план излиза и се отчита като приоритет потребителят. Той попада във фокуса на програмите, проектите, изследванията, които осъществява библиотечната общност. Все по-важно е бързото и безпрепятствено достигане до информационните ресурси. Все по-важно е как

⁵ През 2003 г. програмата UBCIM е приключена, като принципите за стандартизация на библиографските дейности се поддържат до 2011 г. последователно от IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards и от IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies, чиято дейност е прекратена.

⁶ **IFLA**. Professional Statement on Universal Bibliographic Control. In: *IFLA* [online]. Bibliography Section. [Viewed 18. 12. 2013]. Available from: <http://www.ifla.org/files/assets/bibliography/Documents/IFLA%20Professional%20Statement%20on%20UBC.pdf>

създателят на дадено произведение го предлага за ползване. Все по-важно е как издателят, производителят на дадена творба, ресурс го публикува, предоставя за достъп. Все по-важно е какво получава читателя, ползвателя, потребителя. В тази верига библиотеките имат своята посредническа роля. Това е звеното, което среща всички изброени агенти, участващи в създаването, достигането и ползването на информация. В още по-тесен смисъл библиографската дейност или библиографията се явява „универсален метод за опериране със суверенни информационни обекти“⁷, която е в състояние да създаде информационна карта/модел за достъп до знание. Проявата на тази способност е овеществена в разработения и утвърден инструментариум: стандартите за библиографско описание, форматите за машинночетима каталогизация, схемите с метаданни.

Промените в средата, променят и инструментариума. Това са промени, които запазват същността и смисъла от поддръжката и развиването му. В противен случай специалистите отдавна да са се отказали от използването на високо структурираните машинночетими формати, например. Това не се случва не от сантименталност или от вяра в традициите и тяхната неприкосновеност. Не се случва, защото хилядолетното развитие на библиографското описание е доказало, че то може да гарантира достъп до релевантна информация, че е в състояние да създаден вторичен образ на какъвто и да е информационен ресурс, който да отведе потребителя до произведението. Едновременно с това развитието на технологиите и най-вече на мрежовата комуникация предлага пътища, които водят до нови форми на съществуване и разширяване на този инструментариум, каквито са схемите с метаданни или пък стандартът ISBD в XML приложение.

В този смисъл на преден план излиза нов подход за интерпретиране на идеята за универсален библиографски контрол. В терминологично отношение все по-често се използва термина *съвместимост* (interoperability) или най-общо това е способността на компютърен хардуер или приложна програма да комуникира и да работи ефективно при обмен на данни с други системи, които обикновено са от различен тип, проектирани и създадени от различни производители и доставчици⁸. По своята същност това определение се доближава изключително много до идеята за постигането на безпрепятствен обмен на библиографска информация между потребители в целия свят. Разбира се развитието на

⁷ Янакиева, Татяна. Езикът в библиографията – конструиране и валидност в полето на текста. В: *Библиотека*, 2013, № 5, с. 138. ISSN 0861-847X

⁸ Reitz, Joan M. *ODLIS* [online]. Online Dictionary for Library and Information Science [Viewed 02.01.2014]. Available from: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_i.aspx

технологиите изисква непрекъснато да се усъвършенстват и развиват механизмите и подходите, с които библиотечната общност участва в съвместимостта при обмена на информация и данни. Оттук следва и подходът, който ИФЛА възприема при организиране работата на колегията по отношение съвместимостта в създаването и обмена на информация. Основната стъпка за изграждане и гарантиране на безпрепятствен и лесен за потребителя път за достъп до информация и знание е стандартизирането на процесите по обработка и организиране на данните, както и в прилагането на стандартни процеси в търсенето и осигуряването на достъп. Тук на преден план излизат проектите на ИФЛА за функционалност на библиографските и нормативните записи⁹. Проведени са изследвания, които разпознават и определят начините на взаимодействие между отделните субекти създаващи и ползващи данни. Анализирано е взаимодействието „обект-връзка“ или основата върху която се създава, организира, управлява и съответно се достига до информация. Не напразно в концептуалния модел на изследването FRBR е записано, че основа на създаването на логическа структура, която да подпомага разбирането, развитието на библиографското описание, да е основа за „съставянето на правила за каталогизация и системи подпомагащи създаването, управлението и употребата на библиографски данни“¹⁰. Изследванията определят обектите или същностите, които са основни за създаването на библиографски и нормативни данни, атрибутите, свързани с всеки обект и връзките между обектите и атрибутите. Всички тези елементи от модела са изследвани от гледна точка на потребителя и по-точно на задачите, на които библиографските и нормативните данни трябва да отговарят, за да задоволят нуждите на ползвателите на информация.

Изследванията са основа на значителни промени в нормативните документи:

⁹ Първото изследване е наречено Функционални изисквания към библиографските записи (Functional requirements for Bibliographic records FRBR), а окончателния доклад е приет през 1997 с изменения от 2009 г. Следват изследванията за Функционални изисквания към нормативните данни (Functional requirements for authority data FRAD), публикуван през 2009 г. и Функционални изисквания към предметните нормативни данни (Functional requirements for subject authority data FRSAD), приет през 2010 г.

¹⁰ Функционални изисквания към библиографските записи [онлайн]. Концептуален модел. Септ. 1997, с доп. и поправки 2009. София, ББИА, 2013, с. 7. [Прегледан на 02.01.2014]. Достъпно от:

http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr_2009-bg.pdf

- През 2009 г. са приети окончателно Международните принципи на каталогизацията¹¹, които са разширени до всички аспекти на библиографските и контролните данни, до приложение към библиотечните каталози и до нуждите на потребителите.
- През 2007 г. е публикувана първата версия на консолидирания международен стандарт за библиографско описание, а през 2011 г. излиза неговото преработено издание¹².
- Променя се изцяло концепцията в преработката на Англо-американските правила за библиографско описание (AACR2)¹³, които от 2005 г. са заменени от нов проект наречен Описание на ресурс и достъп до него (Resource Description and Access), реализиран окончателно през 2010 г. От 2013 г. новите правила за библиографско описание започват да се прилагат първоначално от Библиотеката към Конгреса на САЩ и Британската библиотека, последвани от Националната библиотека и архив на Квебек, Националната селскостопанска библиотека на САЩ, Националния библиотечен съвет на Сингапур, Националната библиотека на Австралия, Националната медицинска библиотека на САЩ, както и от 8 други американски и английски университети и институции. Въвеждането на правилата е планирано през следващите две години да се осъществи от националните библиотеки на Германия, Нидерландия, Канада, Финландия, Ирландия, Филипините и Шотландия¹⁴. Списъкът на библиотеките, които планират миграция към новите правила показва, че не само англоезични страни са готови да възприемат RDA. Едновременно с това прави впечатление, че част от страните са със сравнително ограничено езиково представителство¹⁵. Самите правила са създадени, за да се

¹¹ Изложение на международните принципи на каталогизацията [онлайн]. [Прегледан на 02.01.2014]. Достъпно от:

http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-bg.pdf

¹² ISBD. Международен стандарт за библиографско описание. Консолидирано изд. София, ББИА, 2012, 268 с. Достъпно онлайн и от:

<http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/series/44-bg.pdf>

¹³ Joint Steering Committee for Development of RDA [online]. [Viewed on 04.01.2014]. Available from: <http://www.rda-jsc.org/>

¹⁴ RDA Toolkits [online]. [Viewed on 04.01.2014]. Available from: http://www.rdatoolkit.org/RDA_institutions

¹⁵ Въпросът дали да се възприемат или не новите правила за каталогизация трябва да бъде поставен на широка професионална дискусия, тъй като зависи и от редица фактори, включително и икономически. В българското професионално пространство са налице предпоставки за дискусия по проблематиката. Необходими са ана-

използват при описанието на всякакви видове ресурси в условията на един дигитален свят. Те са фокусирани върху това каква информация е нужна, за да бъде описан всеки ресурс, а не как тази информация да бъде представена. Ползвателите са свободни да използват информацията, извлечена от ресурса, с помощта на правилата на RDA с всякаква кодираща схема, като ISBD, MODS, MARC 21, Dublin Core, която да представи съставеното библиографско описание¹⁶. Изхождайки от обективната основа, върху която са разработени RDA и тяхното пълно съответствие с изследванията на ИФЛА за функционалност на библиографските и нормативните записи, съобразяването с международните принципи на каталогизацията и на стандартите за библиографско описание, с основание бихме могли да разширим тяхното приложение и върху каталогизирането на ресурси за традиционни каталози, каквато е обективната ситуация в български условия. В този смисъл особено значение придобива взетото решение от секцията по каталогизация на ИФЛА, да се преустанови работата по разработване на международни правила за каталогизация, което бе част от стратегическия план на секцията, и да се подкрепят правилата RDA като такива.

- Машинночетимите формати, използвани в библиотечните и библиографските информационни системи, също следват и променят своята структура най-вече под въздействието на промените в стандартите и правилата за каталогизация. В ход са различни проекти (MARC 21 namespace, MulDiCat namespace, ISBD namespace, FRBRoo namespace, FR namespaces, UNIMARC¹⁷), чиято цел е представянето на стандартите по начин, който да позволи използването им в структурата на семантичния уеб^{18, 19, 20}.

лизи на ниво библиографски запис, приложни програми за каталогизация и не на последно място оценка на ефекта от прилагането.

¹⁶ Joint Steering Committee for Development of RDA [online]. [Viewed on 04.01.2014]. Available from: <http://www.rda-jsc.org/docs/rdabrochureJanuary2010.pdf>

¹⁷ IFLA Namespaces Task Group [online]. May 2012. Available from: <http://www.ifla.org/files/assets/classification-and-indexing/namespaces/namespaces-tg-update-201205.pdf>

¹⁸ IFLA Cataloguing Section. ISBD Review Group. ISBD/XML Study Group. Activity Report, August 2012–July 2013. Available from: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbdrg/isbd-xml-activities_2012-2013.pdf

¹⁹ Dunsire, Gordon, Willer, Mirna. UNIMARC and linked data. In: *International Federation of Library Associations and Institutions*, 2011, Vol. 37, N 4, pp. 314–326. Available from: http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/ifla-journal/ifla-journal-37-4_2011.pdf

Всички тези дейности отново ни връщат към отправната точка, от която започнаха нашите разсъждения. Универсалният библиографски контрол и още по-обширното понятие съвместимост, изискват все по-стриктна и задълбочена дейност по отношение на създаването и регистрирането на библиографските данни. ИФЛА определя документите, които имат влияние върху съвместимостта: принципите за каталогизация, изследванията за функционалност на библиографските и контролните записи, международните стандарти за библиографско описание, различни ръководства за съставяне на нормативни записи, за прилагане на метаданни при описание на дигитални ресурси и колекции, за визуализиране на каталожни записи, развитието на комуникативните формати. Тук от значение е и съвместната дейност с различни организации като Комитета по развитие на RDA, Европейската група по въпросите на RDA (European RDA Interest Group EURIG), Международният съвет на архивите (International Council of Archives (ICA), Международният комитет по документация към ИКОМ (ICOM International Committee for Documentation CIDOC), Международната организация по стандартизация (International Standard Organizations ISO), Инициативата Дъблинско ядро (Dublin Core Metadata Initiative DCMI), консорциума W3C и др. От средата на 2012 г. в рамките на ИФЛА започва работа Комитет по стандартите, необходими на библиотечната общност във всички направления, който основно ще отговаря за тяхното създаване, преработка, поддръжка и разпространение. Така една от най-важните дейности на федерацията се централизира, което ще подпомогне координирането, както и ще се отрази положително върху процесите на съвместимост, на първо ниво в рамките на дейността на различните комитети и програми на ИФЛА и като последствие в съвместната работа с други общности и проекти.

Всички тези процеси и инициативи са особено динамични. Те изискват непрекъснато поддръжане и актуализиране на вече създадените и трасиране на нови пътища, които да гарантират достъпа и обмена на информация. В дигиталната епоха все по-ясно се очертават етапите и връзките в развитието и поддръжането на процесите по каталогизация, които са важни за осигуряване на основата, върху която се структурира и изгражда библиотечната дейност. В противен случай, ако се върнем отново към думите на Майкъл Гормън, има опасност да лишим библиотеките от основния смисъл на тяхната дейност – достъпа до информация.

²⁰ MARC Standards [online]. Available from: <http://www.loc.gov/marc/>

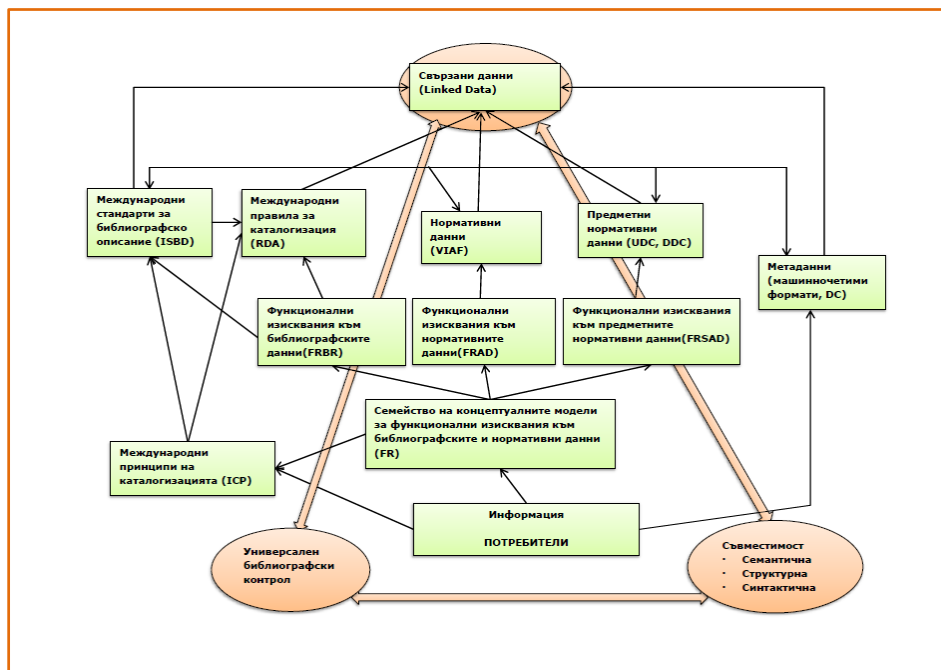

Схема на процесите по каталогизация

Ако си представим процесите, които пряко се свързват с каталогизацията се вижда, че в основата на протичането им стои информацията и нуждата на потребителите да достигнат до нея. Схемата показва връзките между програмите и проектите, които са свързани с осъществяването на процесите по каталогизация. Различните дейности непрекъснато се анализират и обновяват в зависимост от средата, в която протичат процесите. На този етап, за да се постигне удовлетворяване на потребителските нужди, които са в основата на дейностите по каталогизация, се забелязва стремеж това да се случи чрез представянето на процесите в условията и изискванията или очакванията от развитието на семантичния уеб.

Необходимо е постоянно да се следят отделните дейности в международен контекст и да бъдат представяни пред българската професионална общност, с което ще се постигнат няколко цели:

- изясняване на основни приоритети в развитието на българската теория и практика;
- въвеждане и уеднаквяване на професионална терминология;

- осъвременяване на националните нормативни документи и изисквания;
- развитие на приложните програми в библиотечните дейности;
- представяне пред българските библиотеки на една нова, съвременна основа и среда;
- сближаване на дейностите с други професионални общности – музеи, архиви, издателства, информационни центрове, инициативи по дигитализация, общности, свързани с развитието на информационна инфраструктура и др.;
- промяна в обучението на специалисти;
- иниципиране на нови проекти и програми.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 6, 2014

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 6, 2014

**СТАНДАРТ ЗА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННО
ОБСЛУЖВАНЕ ЗА ОБЩЕСТВЕНИТЕ БИБЛИОТЕКИ.
СЪЩЕСТВУВА ЛИ НУЖДА ОТ НЕГО?**

АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ, ВАНЯ ГРАШКИНА

Alexander Dimchev, Vanya Grashkina. STANDARD FOR LIBRARY AND INFORMATION SERVICES FOR PUBLIC LIBRARIES. IS THERE A NEED FOR IT?

In the final articles of the Public Libraries Act, adopted in 2009 by the National Assembly of the Republic of Bulgaria, was made a provision for development and adoption of several secondary documents. One of them is “Standard for library and information services”. It contains indicators which regulate the conditions related to the characteristics of setting, operation, use and evaluation of library and information services in public libraries. The indicators are the targets, which have to be reached by all public libraries to ensure equal access of all citizens to high quality library and information services.

The article analyze the reasons for the still not accepted by the Ministry of Culture standards for library and information services, despite entering the fifth year of operation of the Public Libraries Act.

УВОДНИ БЕЛЕЖКИ

Отколешна традиция е в нашата страна да не се вярва на експертите. Тази норма неотклонно се спазва и в библиотечно-информационния сектор. Ефектът е очевиден за обществото – сериозен спад в нивото на образование, въвеждане на „мутренски“ субкултури, разрушаване на

ценностната система, проблеми с развитието на човешкия фактор, срив в икономиката... Не ни се иска да продължаваме повече с примерите.

Живеейки си в лоното на своя илюзорен и самодостатъчен свят, никой от политиците или от висшите администратори не споменава лоша дума за библиотеките. По-добре е да се каже, че не смеят! Иначе обичат да се представят чрез книгата и библиотеките. Въпреки, че някои от тях са пределно откровени и заявяват с гордост „аз не чета“ (за разлика от класическата ни поезия, в която присъства патоса за образованост и грамотност: „чети, чети, овчарче“). Или се появяват срамно-неграмотни изявления като тези на един министър на образованието, който в прав текст твърдеше „какво отношение има състоянието на библиотечните колекции към образованието?“. Други, посетили по протокол библиотеки в силно развити държави се мъчат да ни учат на библиотекарство, без да се интересуват, че нашата колегия е много добре образована и десетилетия наред е двигател на развитието в сектора, че за успеха на нашите усилия се нуждаем от държавна подкрепа, а не от месии и дилетанти. Свикнали са да обещават и бързо да ги хваща амнезията (винаги съзнателно). До следващата среща, когато стават още по-мили и още повече ласкателни.

Подобни сюжети се развихриха и продължават да се разиграват и със Закона за обществените библиотеки и произтичащите от него подзаконови документи. Законът бе приет през май 2009 г. на последната сесия на 40-то Народно събрание. Процесът по неговото изработване, съгласуване и обсъждане отне малко повече от три години. А вече четири години (започна и петата) след приемането му все още не са утвърдени от министъра на културата всички поднормативни документи към него. Единият от тях, който има най-голямо значение за реалното прилагане на Закона и е очакван с нетърпение от колегията е Стандартът за библиотечно-информационно обслужване. Още през есента на 2009 г. министърът на културата назначи работна група за изготвянето на проекта за Стандарт с участието на експерти от Министерството на културата, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и Българската библиотечно-информационна асоциация. До края на февруари 2012 г. са изготвени и преработени седем различни варианта на Стандарта, като бяха отчетени препоръките на членовете на Националния съвет по библиотечно дело, дадени на състоялото се единствено обсъждане на 15 юли 2010 г., както и на колегията. От тогава до сега движение по въпроса за Стандарта няма.

Официално изтъкваната причина от Министерството на културата е, че страната е в криза, а стандартът ще трябва да бъде обезпечен с голям фонд от средства, поради което финансовата му обосновка не е одобрена от Министерството на финансите. Тук ще им помогнем малко

в техните народоотговорни политики и доводи с чудомировата сентенция „кога ще излезем от кризата, за да си влезем в сиромашийката“. Друг довод, който настойчиво се шепне и внушава „под сурдинка“ е, че този стандарт ще доведе до закриване на читалищните библиотеки, които не отговарят на посочените в него изисквания. И двете твърдения са опит да се отклони вниманието от смисъла на Стандарта и да се създаде впечатлението, че това е ненужно усилие на настоящия етап. И всичко това се случва след като проблемът със забавянето е поставян от представители на ББИА на три поредни изслушвания в Комисията по култура, гражданско общество и медии към 41-то Народно събрание, където не прозвуча нито едно мнение срещу Стандарта, но очевидно няма никакъв резултат*.

След тези няколко отклоняващи се от темата редове, граничещи с думи, достойни за фейлетон и написани под порива на дългогодишните

* За съжаление историята с „експертността и готовността“ на институциите за подкрепа придобива „траен и хроничен характер“. Констатацията беше затвърдена и по време на Националната кръгла маса „Българската дигитална библиотека: модели и подходи“, която се проведе на 17 октомври 2013 г. в София. Поредният национален форум на ББИА, посветен на дигитализацията на книжовното културно наследство и подкрепен от Фондация „Америка за България“. Вече трета година асоциацията работи за изграждане на национална стратегия, която да координира усилията на държавата, институциите и експертите в тази област. Започна се с национално проучване през 2011 г. за състоянието на книжовното наследство и степента на неговото представяне в дигитален формат. През 2012 г. експертна група на ББИА разработи проект на Национална стратегия и Програма за опазване и съхранение на книжовното културно наследство в библиотеките. Едно от най-важните предложения в документа е свързано със създаването на Национална дигитална библиотека, каквито вече има в повечето европейски страни. Продължавайки да работи в тази насока, ББИА организира Националната кръгла маса „Българската дигитална библиотека: модели и подходи“. На нея бе представена пред български и чуждестранни експерти и поставена за обсъждане идеята в проекта. Според г-жа Снежана Янева, председател на Библиотечната асоциация, „Проектът на ББИА вече е факт, но за да се направят реални стъпки за неговото осъществяване, е необходимо да продължим да настояваме държавата да се ангажира с осъществяването на проекта, да се информираме за новостите в международен мащаб, да обсъждаме текущите процеси на дигитализацията в България“. На въпрос на проф. А. Димчев за готовността на Министерството на културата за подкрепа и реализация политики за подкрепа на проекта, от страна на представителката на последното бе заявено, че тя не може да отговори на подобен въпрос и не знае какво ще следва. (Отново се представихме бляскаво пред нашите партньори от чужбина). Този и други факти наложиха подготовянето на меморандум до правителството за необходимостта да се вземат конкретни мерки за изпълнение на проекта за национална стратегия и да се осигурява систематична финансова подкрепа за опазване и съхранение на книжовното наследство.

взаимоотношения на авторите с политици и администратори, е време да се върнем към днешния ни разговор с колегите ни от настоящата високоотговорна аудитория. Колегия, която не се бори за своите интереси, а за интересите на ползвателите на нашите библиотеки. За да имат те по-добро бъдеще в света на знанието.

Целта на настоящата статия е да защити необходимостта от този поднормативен документ, както и да отговори на „споделяните“ и споменавани с недомлъвки тревоги на администрацията и други заинтересовани страни по отношение на Стандарта.

КАКВО ПРЕДСТАВЛЯВА ПРОЕКТЪТ ЗА СТАНДАРТ ЗА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННО ОБСЛУЖВАНЕ

Идеята за въвеждането на подобен поднормативен документ не е оригинална и не принадлежи на работната група по създаването на Законопроекта за обществените библиотеки. Тя е заимствана от опита на развитите страни, в които прилагането му дава високи резултати. Най-ярките положителни примери затова са Великобритания, Словения, САЩ, Австралия. Във Великобритания първите стандарти за обществените библиотеки са приети през 2001 г. През 2004 г., а след това и през 2006 г. са преработени и усъвършенствани с цел задаване на високи показатели и индикатори, тъй като поставените в първия и втория вариант цели са постигнати, а и технологичното развитие открива нови възможности за развитие на библиотечното обслужване. Както се отбелязва в преамбула на документа: *„Целта на стандартите бе да подпомогнат създаването на ясно и широко прието определение на законоустановеното задължение на властите, отговарящи за библиотеките, да предоставят „обхватни и ефективни“ услуги и за първи път да се създаде рамка за мониторинг на работата на обществените библиотеки“*¹.

Пак там се казва: „Стандартите помогнаха да се постигне значително увеличаване на часовете, в които библиотеките работят, подобряване на фонда от книги и информационните и комуникационните технологии, както и повишаване на удовлетворението на ползвателите и честотата на ползване на библиотеките“. В Словения Наредба за основните библиотечни услуги (от 2003 г.) е поднормативен документ, който регламентира работното време, номенклатурата от библиотечно-информационни услуги, които трябва да осигурява всяка обществена

¹ Стандарти за обслужване в обществените библиотеки. В: **Грашкина-Минчева В., Дончева А., Димчев А.** *Насоки за развитие на обществената библиотека.* Ръководство за библиотечни мениджъри. София, Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2009, с. 116.

библиотека, както и тези от тях, които са безплатни, свободния достъп на читателите до библиотечно обслужване и др.п.

При изработването на проекта за Стандарт за библиотечно-информационно обслужване са отчетени спецификите и особеностите на развитието на българските обществени библиотеки в годините на прехода. Той съдържа показатели и индикатори, които регламентират условията, свързани с характеристиките на определянето, функционирането, ползването и оценката на библиотечно-информационното обслужване в обществените библиотеки. Заложените показатели имат характер на целеви стойности, които трябва да се достигнат от всички обществени библиотеки, за да се гарантира равният достъп на всички граждани до качествено библиотечно-информационно обслужване. Този документ засяга пряко както работата на всяка една обществена библиотека, така и ангажиментите на читалищните настоятелства, местните власти и Министерството на културата, които трябва да предприемат необходимите мерки за тяхното постигане.

При неговото разработване са взети предвид международни документи и препоръки, както и действащите национални и международни стандарти, като: БДС ISO 2789:2012 Международна библиотечна статистика; ISO 11 620:2008 International standard. Information and documentation. Library performance indicators; проектът за актуализация на същия стандарт, който вече е приет²; Насоките на ИФЛА за обществената библиотека³ и др. Използвана е също така наличната статистическа информация, изследвания и анализи за състоянието на библиотеките в страната, както и информация за прилагането на библиотечни стандарти и приети основни показатели за библиотечно-информационно обслужване в обществените библиотеки в други страни.

Стандартът е структуриран в две части: *Показатели и индикатори за регионалните, общинските и читалищните библиотеки* и *Показатели и индикатори за Националната библиотека*. В уводната част са формулирани неговите цели. Най-синтезирано те могат да бъдат представени по следния начин:

- осигуряване на гражданите на равноправен и свободен достъп до библиотечно-информационно обслужване;
- измерване и оценката на количеството и качеството на библиотечно-информационното обслужване;

² БДС ISO 11620:2013. Информация и документация. Индикатори за резултатност в библиотеките.

³ Насоки на ИФЛА за обществената библиотека. Ред. К. Кунц, Б. Губин. 2 прераб. изд. София, ББИА, 2011. 140 с. ISBN 978-954-9837-19-3

- постигане на съпоставимост на резултатите на българските библиотеки в международен аспект.

Включените в Стандарта показатели и индикатори за измерване на количеството и качеството на библиотечно-информационното обслужване произтичат от основната мисията на обществената библиотека. Те не обхващат цялото многообразие от дейности на библиотеките, а само основните библиотечно-информационни услуги, които трябва да предоставя всяка една обществена библиотека за местната общност. Поради това в неговия обхват не попада издателската дейност например, както и други дейности, които не са свързани пряко с изпълнението на мисията на обществената библиотека.

В Стандарта са заложили контролни функции от страна на Министерството на културата по отношение на негова реализация. Предвижда се осъществяването на мониторинг на изпълнението му, като идеята е изпълнението на показателите и индикаторите да се наблюдава първоначално за период от три години и да служи за оценка и сравнителни анализи за ефективността на библиотечната дейност. Предвижда се също така да се изготви доклад за тригодишния период на базата на обобщената информация за изпълнението му и съобразно потребностите и изискванията на гражданите към библиотечно-информационното обслужване. Докладът ще се представи на Националния съвет по библиотечно дело за даване на оценка в съответствие разпоредбите на чл. 48, т. 6 от Закона за обществените библиотеки.

КАК ЩЕ СЕ ПОСТИГНАТ ЦЕЛИТЕ НА СТАНДАРТА

Както вече посочихме по-горе, първата цел на Стандарта е да способства за осигуряването на равнопоставен достъп за гражданите до еднакви по вид и качество библиотечни услуги във всички региони на страната.

Основната специфична характеристика на обществените библиотеки е, че осъществяват обслужването на всички слоеве от населението на териториален принцип⁴. Обществената библиотека е центърът за информация по места, който предоставя всякакъв вид знания и информация на своите ползватели. Неслучайно в Стандартите за обслужване на обществените библиотеки в Обединеното кралство от 2001 г. и ревизираният вариант от 2004 г. на първо място се определя териториалното разположение на библиотеките, което да бъде в оптимална близост до гражданите по местоживеене. Според първия стандарт между 95% и 100% от населението в градските райони трябва да има достъп

⁴ ISO 5127:2001(E). Библиотечна терминология.

до библиотека на разстояние от една миля от домовете си. За селското население – между 72% и 85% от селското население трябва да живее на разстояние от 2 мили от сграда на библиотека. Естествено е тези стандарти да са съобразени с традициите и спецификата във Великобритания⁵.

Едно от най-тежките последствия от прехода към пазарна икономика в библиотечния сектор е неравномерното териториално разпределение на обществените библиотеки в различните региони, което се определяше основно от стихийно действащи фактори. Липсата на национална политика по отношение на библиотечното обслужване, която да отчита икономическите, демографските, социалните и други важни фактори, доведе до редица аномалии. Така например около 50% от обществените библиотеки се намират в селища с до и 1000 души, в които живее 17,4% от населението, а останалите 50% са разположени в селища, в които живее 82,6% от населението. (Табл.1)

	Брой библиотеки	Процент
Областни центрове	245	10,4
Други градове и големи села – над 5000 души	159	6,8
Малки градове и села – между 2000 и 5000 души	285	12,1
Градове и села между 1000 и 2000 души	502	21,4
Градове и села между 500 и 1000 души	564	24,0
Градове и села с по-малко от 500 души	596	25,4
Общо	2351	100,0

Табл.1. Разпределение на библиотеките по тип селище

Налице е диспропорция в териториалното разположение на обществените библиотеки и недостиг на точки за достъп до библиотечни услуги в най-гъсто населените градове, както и в отдалечените, граничните и рядко населените райони. Уникална българска традиция е библиотечното обслужване на населението да се осигурява основно от читалищните библиотеки, които са около 98% от обществените библиотеки в страната. Приетият през 1996 г. Закон за народните читалища даде възможност за автономно развитие на читалищата, включително за самостоятелно определяне на политиката по отношение на развитието на библиотеките като част от структурата им. Същевременно всяко читалище решава да поддържа или не библиотека, без да се съобразява с професионалните норми и изисквания към обществените библиотеки. Състоянието на библиотечното обслужване по места пряко зависи от решението на читалищното настоятелство да развива или не библиоте-

⁵ Стандарти за обслужване ..., с. 116.

ката, какъв да е размерът на финансирането ѝ, кадровото ѝ осигуряване, пространственото ѝ разположение и други важни въпроси.

Неравномерното разпределение на обществените библиотеки на територията на страната е очевидно, ако се анализира съотношението население – брой библиотеки по области. В Табл. 2 са представени данни за населението и броя на обществените библиотеки по области, обхванати от изследването в подготвителната фаза на програмата „Глобални библиотеки – България“ през 2008 г.⁶ Поради факта, че от 2005 г. насам не се събира официална държавна статистика за библиотеките, приемаме, че данните от изследването са най-близки до реалните, тъй като то бе осъществено с непосредствената помощ на експертите от регионалните библиотеки, които най-добре познават състоянието в регионите. В области като Варна и Пловдив на една библиотека се падат почти 5 400 души, а в София-град – над 12 000 души. В областите Благоевград и Бургас на една библиотека се падат над 4000 души, като средната стойност за страната е 3 132,5 души. Същевременно в други области, като Враца и Силистра на една библиотека се падат 821 души и дори по-малко. Междинно положение заемат области като Търговище, Ловеч и Видин, където на една библиотека се падат между 1100 и 1500 жители.

Област	Бр. биб л.	Население	Бр. ж. на библ.	Област	Бр. биб л.	Население	Бр. ж. на библ.
Благоевград	80	323 552	4044,4	Плевен	128	269 752	2 107,4
Бургас	102	415 817	4076,6	Пловдив	124	683 027	5508
Варна	88	475 074	5398,6	Разград	62	51 095	824
В. Търново	124	258 494	2084,6	Русе	86	235 252	2 735,4
Видин	54	63 257	1171,4	Силистра	83	51 386	624,5
Враца	90	73 894	821	Сливен	80	197 473	2 468,4
Габрово	47	122 702	2610	Смолян	52	121 752	2 341,3
Добрич	101	189 677	1878	София-град	107	1 291 591	12 071,0
Кърджали	55	152 808	2788	София-област	97	247 489	2 551,4

⁶ Заключителен доклад за работата на ключовите експерти по проект „Българските библиотеки – място за достъп до информация и комуникация за всеки“ (*Подготвителен етап*). Изследване на Глобални библиотека – България, 2008, с. 28.

Кюстендил	60	136 686	2278,1	Ст. Загора	102	333 265	3 267,3
Ловеч	102	141 422	1386,5	Търговище	85	120 818	1 421,3
Монтана	73	148 098	2028,7	Хасково	66	246 238	3 730,8
Пазарджик	74	114 817	1551,5	Шумен	105	180 528	1 719,3
Перник	45	133 530	2967,3	Ямбол	79	131 447	1 664,2
				Общо	2351	7 364 570	3 132,5

Табл.2. Разпределение на обществените библиотеки по области. Данните за населението са от последното национално преброяване през 2011 г.

Очевиден е фактът, че в някои области, респективно общини, е необходимо да се предприемат мерки за оптимизиране на библиотечното обслужване чрез създаването на филиали, подвижни форми или нови библиотеки. Стандартът ще даде нормативното основание да бъдат откривани съответно филиали, подвижни форми на обслужване или нови библиотеки в случаите, когато голяма група от населението няма в близост непосредствен достъп до библиотечни услуги. Това е и една от задачите на визираната в чл. 49, ал.1, 2 и 3 на Закона за обществените библиотеки общинска комисия по библиотечно обслужване към общинския съвет, която на базата на анализ на състоянието на териториалното библиотечно обслужване би трябвало да предложи програма за неговото развитие. Подобни анализи ще идентифицират и другия съществуващ проблем, освен неравномерното разположение на библиотеките в рамките на една община, а именно - различната степен на развитието им. Стандартът дава изходната база за решаването на тези въпроси, като основният показател, заложен в него за откриването на нова библиотека е броя жители на една библиотека, съответно на филиал или за използването на подвижни форми.

Важно е да се отбележи, че проектът за Стандарт не предвижда закриване на библиотеки в селищата с малък брой население при условие, че тези библиотеки съответстват на изискванията на чл. 8 от Закона за обществените библиотеки. Съществуват възможности за избор на добри от икономическа гледна точка модели, които да намалят разходите за издръжка на отделните читалищни библиотеки в малките населени места, където не е налице необходимият кадрови и технологичен капацитет. Технологичните процеси, свързани с набавянето и обработката на библиотечните документи могат да се извършват от централната общинска библиотека за всички библиотеки в общината, за което тя да поеме съответния финансов ангажимент. По такъв начин ще се га-

рантира от една страна достатъчно работно време за обслужване на гражданите и професионалното изпълнение на технологичните процеси – от друга.

Пряко свързан с тази цел е първият показател в Стандарта, определящ демографските условия за откриване и функциониране на библиотеки, филиали към тях или подвижни форми на обслужване. Предвижда се нова библиотека да се открива в населени места с не по-малко от 1000 души население. В големите градове филиал е възможно да се открива на 10 000 жители при условие, че на територията на общината не функционират други библиотеки, отговарящи на изискванията на Закона за обществените библиотеки. Подвижни форми на обслужване се предвиждат за труднодостъпни места с население до 500 души, в които не функционират библиотеки.

Важно условие за предоставянето на качествени библиотечно-информационни услуги е осигуряването на квалифициран персонал. Това е сериозен проблем за нашите обществени библиотеки. Изследването за състоянието на обществените библиотеки, осъществено в подготвителната фаза на програмата „Глобални библиотеки – България“ сочи, че 52% от работещите нямат библиотечна квалификация⁷. Логично следващият показател в Стандарта е свързан с определянето на необходимата щатна осигуреност с квалифициран библиотечен персонал на базата на броя на обслужваното население. За библиотеки, обслужващи до 1 000 души, се предвижда минимум 0,5 щатна бройка, а над 1 000 души – минимум 1 щатна бройка на пълно работно време на всеки 2 500 души. Предвидени са по 2 допълнителни щатни бройки за регионалните библиотеки и по 1 щатна бройка за общинските библиотеки във връзка с изпълнението на функциите им, регламентирани в чл. 27, ал. 1, т. 6, 9 и 10 и чл. 33, ал. 1, т. 5 и 8. Също така се предвижда когато са налице специфични фактори, като: разположение на библиотеката в повече от една сграда, по-голям брой помещения и липса на функционални връзки между тях, числеността на персонала да се определя като се вземат предвид и конкретните условия и показателите за ефективност.

Достъпът до библиотечни услуги зависи до голяма степен от работното време на библиотеките за ползвателите. Този показател в Стандарта е диференциран за различните видове обществени библиотеки. Така например за регионални библиотеки – не по-малко от 50 часа седмично; за общинските библиотеки – не по-малко от 44 часа седмично. За читалищните библиотеки е направено следното разграничение: за населени места с население до 1 000 души не по-малко от 20 часа седмично, а за такива с население над 1 000 души – не по-малко от

⁷ Пак там, с. 31.

40 часа седмично. Филиалите трябва да работят с работното време на библиотеката, към която функционират.

Показателите за библиотечния фонд имат ключово значение за развитието на библиотечното обслужване. В Насоките на ИФЛА за обществената библиотека броят на закупените библиотечни материали се определя в зависимост от броя на жителите. В проекта за Стандарт принципът е спазен, но показателите са *значително занижени*, тъй като са съобразени с възможностите на държавата. Предвижда се комплектуването на нови библиотечни документи да се извършва ритмично през цялата година, като броят на новите издания, които трябва да се комплектуват годишно да нараства от 0,1 до 0,20 неперидични издания на жител за година през десетгодишен период след влизане в сила на стандарта. Това е в пъти по-нисък показател в сравнение с международните препоръки. Налице е и противоречие между общите постановки, в които показателите ще се наблюдават в период от три години и визираното нарастване на този показател за 10 години – с какви точно темпове трябва да се случва това през първите три години? Оказва се, че ние ще постигнем сегашните международни стандарти, определени през 2010 г. едва след 10 години. За сравнение ще посочим, че според Стандартите в Обединеното кралство всяка библиотека трябва да купува годишно по 216 нови заглавия на 1 000 души население. По отношение на неперидичните издания отстояваме позицията, че отправна точка за определянето на показателите трябва да бъдат препоръките на ИФЛА, според които: под 25 000 жители – 0,20 неперидични издания на жител за година; от 25 000 – 50 000 жители – 0,18 неперидични издания на жител за година; над 50 000 жители – 0,15 неперидични издания на жител за година⁸.

В проекта за Стандарт се отделя специално внимание на набавянето на актуална периодика и нови справочни издания. Всяка библиотека трябва да осигурява годишен абонамент за продължаващи издания както следва: в населено място с население до 1 000 души – не по-малко от 3 заглавия; с население до 10 000 души – не по-малко от 10 заглавия; с население над 10 000 души – не по-малко от 10 заглавия на всеки 10 000 души. Справочните издания трябва да съставляват не по-малко от 10% от новонабавените библиотечни документи. С цел разширяване достъпа на гражданите до библиотечните колекции е предвидено фондът, предоставен на свободен достъп да бъде не по-малко от 60% от общия библиотечен фонд.

⁸ Насоки на ИФЛА за обществената библиотека. Ред. К. Кунц, Б. Губин. 2. прераб. изд. София, ББИА, 2011, с. 76.

Последният показател е свързан с материалната и техническата осигуреност – важна предпоставка на съвременните библиотечно-информационни услуги, базирани на новите технологии, както и на оптимални условия за самостоятелна работа с библиотечните документи за ползвателите. Този показател определя броя на компютърните работни места (ккм) за ползвателите и за персонала. Броят им за ползватели се изчислява в зависимост от броя на жителите на населеното място или библиотечния район, като при население до 1 000 жители – 1 ккм; от 1 000 до 5 000 жители – минимум 3 ккм; от 5 000 до 10 000 жители – минимум 5 ккм; от 10 000 до 30 000 жители – минимум 8 ккм и над 30 000 жители – по 0,3 ккм на 1 000 души. Площта за едно компютърно работно място трябва да е минимум 3 кв. м. Стандартът не регламентира броя на ккм с достъп до интернет, това зависи от възможностите на всяка една обществена библиотека.

Местата за ползвателите (читателските работни места) също се определят в зависимост от населението: за населени места до 1 000 души – не по-малко от 5 места; за населени места от 1 000 до 10 000 души – не по-малко от 20 места; за населени места с население над 10 000 души – не по-малко от 30 места. Площта на едно място за ползвател трябва да е поне 4 кв. м.

Определен е и минимумът на компютъризираните работни места за библиотечния персонал, като за читалищните библиотеки е 1 ккм за всяка щатна бройка на пълно работно време; за общински библиотеки – 1 ккм за всяка щатна бройка на пълно работно време; а за регионални библиотеки – 1 ккм за всеки две щатни бройки на пълно работно време. Този показател ще осигури нужното оборудване за нормалното функциониране на автоматизираните библиотечни системи.

Съвкупността от показателите в Стандарта за регионалните, общинските и читалищните библиотеки гарантират създаването на необходимите предпоставки за осигуряването на основните библиотечни услуги във всяка обществена библиотека.

Втората основна цел на Стандарта е измерването на ефективността на библиотечното обслужване. Начало на научнообоснованите оценки по отношение на измерването на ефективността на дейността на библиотеките се поставя през 70-те години на миналия век. Тогава в библиотечния сектор постепенно започват да навлизат практиките от бизнеса. С течение на времето все повече се налага въвеждането на показатели и индикатори, посредством които да бъдат измервани резултатите от библиотечно-информационната дейност. Това не означава, че преди нововъведенията библиотеките са били пасивни в това направление. Разликата е, че постепенно оценките се превръщат в норма за доброто управление на библиотеките, в измерител за резултатите им по

отношение качеството на тяхната дейност в полза за обществото. Показателите за ефективността от дейността на библиотеките вече са основно изискване, обвързвано с тяхното субсидиране с парите на данъкоплатците. Или библиотеките и тяхната дейност са поставени директно във фокуса на вниманието на хората. Последните търсят и изискват адекватно обслужване за сметка на средствата, които се влагат в библиотечно-информационния сектор. Това е напълно разбираемо като се има предвид сериозната конкуренция на информационния пазар, с постоянно увеличаващ се брой субекти и канали за разпространение на информационни услуги и продукти. Смисълът е по един прозрачен начин, на основата на резултатите, библиотеките да защитават публично своето място, мисия и дейност в днешно време.

Много активна роля по отношение на разработването и внедряването на индикатори за измерване ефективността и качеството на библиотечната дейност играят професионалните асоциации, водещи изследователи, различни държавни и неправителствени организации. Особено активна дейност в тази насока развива ИФЛА. През годините тя и други организации разработват и предлагат на библиотеките разнообразни методи, стандарти и подходи, свързани с оценка на ефективността и качеството на библиотечната работа. Основополагаща роля в тази насока има ISO TC 46 SC 8 „Качество – статистика и оценка на ефективността“ и ISO 9000(2005), в които се дава определение на качеството като *„устойчивото съответствие на продукт или услуга на даден комплект от стандарти или очаквания“*; цитираният по-горе БДС ISO 11620:2013 определя индикатора за ефективност на библиотеката като *„цифрово, символно или устно изразение, извлечено от библиотечни статистики и използвано за характеризирание ефективността на библиотеката“*. Изданието на ИФЛА за измерване на качеството в библиотеките и оценяване на ефективността⁹ широко се използва като наръчник и се прилага в практиката на библиотеките. Според авторите на книгата измерването на качеството и оценката на ефективността на практика означава *„...събирането на статистически и други данни, които описват дейността на библиотеката и анализирането им, за да бъде тя оценена. Или с други думи: сравняването на онова, което прави библиотеката (ефективността) с онова, което трябва да прави (нейната мисия) и това, което иска да постигне (нейните цели)...“*¹⁰.

⁹ **Розвита, Пол, Бьохорст** Петер те. *Измерване на качеството в библиотеките. Оценяване на ефективността*. 2 доп. изд. София, ББИА, 2011. 268 с. ISBN 978-954-9837-20-9

¹⁰ Пак там, с. 19.

У нас през последните 20 години проблемът за ефективността на библиотечно-информационното обслужване не е бил обект на проучване или изследване от страна на академичната общност. Но не само това, националната библиотечна политика не се базира на реалното проследяване на каквито и да било индикатори, характеризиращи ефективността на работата на библиотеките. Не са правени дори опити финансирането на библиотеките да се обвърже с резултатите от работата, или с измерената ефективност. При планирането не са определяни целеви стойности на индикатори, които библиотеките трябва да постигнат.

В проекта за Стандарт е включен набор от девет индикатора за измерване на качеството и ефективността на библиотечното обслужване в регионалните, общинските и читалищните библиотеки:

1. Обхванатост на населението за читатели на библиотека.
2. Посещаемост – посещения в библиотеката на жител, вкл. без да са абонати на библиотеката, посещения на културни изяви и др.; виртуални и физически посещения.
3. Книгозаемания на жител/обръщаемост.
5. Процент удовлетворени читателски търсения и процент откази
6. Брой културни и други мероприятия за година.
7. Брой участия на персонала в квалификационни мероприятия за година.
8. Участие в регионални, национални и международни проекти за година.
9. Брой ползватели на щатен библиотекар.

Важно е да отбележим, че това е набор от основни индикатори, характеризиращи работата на всяка една обществена библиотека. Те са свързани с измерването на ресурсите, инфраструктурата и ползването на библиотечните ресурси. Целенасочено не са включени целеви стойности за всеки от индикаторите, каквато е практиката в другите страни. Трудните условия, в които нашите обществени библиотеки буквално оцеляваха през последните 20 години; сътресенията и аномалиите, свързани с постоянното намаляване на персонала; отнемането на сгради и преместването в неподходящи помещения; драстичните ограничения в набавянето на нови библиотечни материали, технологичното изоставане – всичко това доведе до значително „свиване“ на библиотечното обслужване и невъзможност библиотеките да отговорят на променените потребности на обществото от информация. Липсата на нови библиотечни материали пряко повлия върху обхванатостта, посещаемостта и книгозаемането. Залагането на целеви стойности е реалистично едва след прилагането на стандарта в планирания период от три години, през които като се стремят към покриването на показателите, библиотеките постепенно ще създадат необходимите предпостав-

ки за повишаване на ефективността на библиотечно-информационното обслужване. След прилагането на Стандарта за първия тригодишен период и анализа на постигнатите резултати, ще бъде възможно в по-късните му актуализации да се зложат адекватни на състоянието целеви стойности за всеки от индикаторите. Възможно е и добавянето на нови индикатори, които още по-детайлно ще характеризират ефективността, а също не и ефикасността на работата на обществените библиотеки, както и потенциала им за развитие.

Последният раздел в проекта за Стандарт е „Показатели и индикатори за Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Без да се спираме подробно на този раздел е важно да се отбележи припокриването в пълна степен на заложените показатели и индикатори в международния стандарт и тези в нашия проект за Стандарт. Включени са редица специфични показатели и индикатори, които отразяват уникалните функции на националната ни библиотека, като например тези, свързани с дигитализацията на книжовните паметници, научната дейност, опазването на библиотечните колекции, издателската дейност и потенциала за развитие. По такъв начин националната ни библиотека ще е напълно съпоставима с националните библиотеки на другите държави.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проектът за „Стандарт за библиотечно-информационно обслужване“ на ББИА е напълно съобразен с международните изисквания за оценка на ефективността и на качеството на работата в обществените библиотеки. Стандартът ще бъде полезен инструмент за извършване на обществена оценка и контрол за дейността на библиотеките. Неговото прилагане ще доближи нашите библиотеки до съвременните форми за управление и развитие, за ефективно използване и подобряване на техните ресурси и възможности.

За пръв път в поднормативен документ за обществените библиотеки са включени показатели и индикатори, определени в международните стандарти, което осигурява постигането на съпоставимост на резултатите на българските библиотеки в международна перспектива.

Стандартът ще допринесе за оптимизирането на националната библиотечната мрежа, като по този начин ще се гарантира библиотечно-информационното обслужване и задоволяване на потребностите и интересите на гражданите във всяко населено място на страната. Постепенно ще се постигне равнопоставеност при обслужването на хората, независимо от населеното място, в което живеят. По този начин ще бъде демократизиран достъпа до информацията, ще се превъзмогват парадоксите на информационната и дигиталната изолираност на хората

в по-малките, отдалечените и с по-слаби финансови ресурси населени места.

Измерването на ползването на ресурсите ще даде възможност за разработването на политики за гарантиране достъпа на гражданите до документи и услуги чрез утвърждаване ролята на библиотеките в информационното общество, въплътени в реалистични стратегически документи за развитието на Националната мрежа на обществените библиотеки.

Може би най-накрая ще трябва да се опитаме да отговорим и на въпроса, поставен в началото на настоящата статия „Къде се „изгуби“ нашия Стандарт?“ На 17 май 2013 г. с почетното звание „Доктор хонорис кауза“ на Алма Матер бе удостоен световноизвестният писател и носител на Нобелова награда за литература Марио Варгас Лъоса. Наскоро той дари 30 000 т. за библиотеката на родния си град в Перу. В своята публична реч в Аулата на Университета, посветена на четенето, книгите и литературата, той каза: „Гражданите, пропити от литература, много по-трудно могат да бъдат манипулирани и излъгани“. Той изтъкна и важната роля на книгите и четенето за развитието на обществото. „Благодарение на литературата сме излезли от пещерите и сме стигнали до звездите“, отбеляза именитият писател¹¹.

Явно политическият псевдоелит в нашата страна е на другото мнение – да има верноподаници, послушни, немислещи, неграмотни и немечтаещи хора. Ние, библиотекарите, заставаме зад интелекта, зад мислещите и зад мечтателите. Ние знаем, че достигането до новите планети става чрез знанието и чрез знаещите. Спечелването на една малка битка към този свят е и тази, свързана с въвеждането на Стандарта! За да дадем шанс на хората в нашата страна за по-добър живот, поставен на piedestala на ценностите на културата!

¹¹ Марио Варгас Лъоса: „Нека не позволяваме книгите да живеят само в библиотеките, университетите, кабинетите на писателите. Те са се родили, за да стигнат до всички“. В: Софийски университет „Св. Климент Охридски“ [онлайн]. Последно редактиран 17.05.2013 9:05 PM [Прегледан на 08.01.2014] Достъпно на http://www.uni-sofia.bg/index.php/novini/novini_i_s_bitiya/mario_vargas_l_osa_neka_ne_pozvolavame_knigite_da_zhiveyat_samo_v_bibliotekite_universitetite_kabinete_na_pisatelite_te_sa_se_rodili_za_da_stignat_do_vsichki

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 6, 2014

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 6, 2014

ИДЕОЛОГИЧЕСКИ ОСНОВАНИЯ НА МУЗЕЙНАТА ИНСТИТУЦИЯ ПРЕЗ ПЕРИОДА НА ДЪРЖАВНИЯ СОЦИАЛИЗЪМ В БЪЛГАРИЯ (1944-1989 Г.)

СИЛВИЯ СТАНЧЕВА

Sylvia Stancheva. IDEOLOGICAL GROUND OF THE MUSEUM INSTITUTION DURING THE PERIOD OF STATE SOCIALISM IN BULGARIA (1944-1989)

The paper presents a comprehensive and systematic study of the development of museums in Bulgaria during the state socialism (1944-1989). It analyzes the symbiosis of both ideologies (communism and nationalism) within the museum institution. Special attention is paid to the measures taken by the Bulgarian Communist Party in respect to the ideological transformation of museums. It examines the structure of the socialist museum and the imposition of dialectical-materialist approach to exhibitions, as well as the mandatory parts of the exhibitions such as the workers' revolutionary movement and the socialist development.

Съвременните изследвания, посветени на историята на българските музеи в периода на държавния социализъм* са много малко на брой. Те

* За обозначаване на периода 1944–1989 г. използвам термина „държавен социализъм“, въпреки че съм наясно с протичащите академични и обществени дебати относно употребата на термините „комунизъм“ и „социализъм“. Вж. **Кабакчиева**, Петя. Дебатите за комунизма в България – в търсене на методологическо осмисляне. В: *Пирон: Издание на Културен център на СУ "Св. Климент Охридски"* [онлайн]. 2009, № 2. [Прегледан на 15.02.2013]. Достъпно от: <http://piron.phls.uni-sofia.bg/broj-2-2009/item/92-debatite-za-komunizma-w-bylgaria-w-tyrsene-na-metodologicheskko-osmisliane>; **Аврамов**, Румен. Бележки върху (соц)носталгията.

се задоволяват с един документален и фактологичен преглед, като са крайно предпазливи, когато оценяват държавната политика в областта на музеите и логиките на аргументацията на Българската комунистическа партия по отношение на идеологическата ангажираност на музеите¹. Малко са случаите, когато авторите спират вниманието си върху експозиционната дейност на музеите и анализират идеологическите изисквания към тях. Ето защо на следващите страници ще проследя механизмите, които използва Партията, за да осъществи своята политика и идеологическа пропаганда посредством музеите. Ще разгледам какви изисквания поставя държавата, респективно Партията, към музеите и какви мерки и дейности предприемат те, за да отговорят на поставените им задачи. Основните източници за настоящия анализ са нормативната уредба, както и административната организация на музеите. За да уточня как се е развивал музейният дискурс, в смисъл на обсъждане на музейната проблематика, идейната концепция за дейността на българските музеи и по-специално тяхната експозиционна дейност, проведох интервюта и разговори с представители на музейните среди, съвременници на разглеждания период. Проследих и цялото течение на списание „Музеи и паметници на културата“², което дълги години е основният форум за музейните специалисти, за периода от първия брой на списанието през 1956 г. до 1988 г., когато спира да излиза.

Като за начало е нужно да направя следната уговорка: макар и често разглеждан като единно цяло, периодът на държавен социализъм не е хомогенен. По отношение на развитието на музейното дело Симеон Недков например го разделя на три етапа. Първият обхваща времето 1944–1952 г., когато се въвежда новата идеология и се приемат първите нормативни актове в музейната област. Вторият е от 1952 г. до 1966 г., когато се създават окръжните исторически музеи – основата на музейната система в страната. Третият етап обхваща времето от 1966 г. до 1989 г. В неговото начало се създават Окръжните дирекции „Културно-

Двадесет години след това.... В: *Култура*, 2012, № 9, с.10–11. ISSN 0861-1408; **Знеполски**, Ивайло. *Българският комунизъм – социокултурни черти и властова траектория*. София, Сиела, Институт за изследване на близкото минало, 2008; **Баева**, Искра, **Калинова**, Евгения. *Социализмът в огледалото на прехода*. София, Изток-Запад, 2011 и др.

¹ Сред тях са изследванията на: **Кисьов**, И. *Музейното дело в България: Документална хроника (1945–1990)*. София, Моливчето, 2004; **Гюрова**, С. *Музейното дело в България*. Плевен, Фондация Арете, 2006.

² **Музеи и паметници на културата**. Орган на Комитета по културата и изкуството и ЦК на Профсъюза на работниците от полиграфията и културните институти – Клуб на музейните работници. София, Комитета по културата и изкуството, 1956-1988. ISSN 0324-1793.

историческо наследство“³, които осъществяват държавната политика в тази област³. Самата релация комунизъм – национализъм претърпява развитие в периода 1944–1989 г., но настоящият текст няма за цел да анализира промените и развитието на социалистическата система. Безспорно тези промени се отразяват и върху културната политика, провеждана спрямо музеите. Би могло да се каже, обаче, че през целия период музеите си остават пропагандни институти първо и основно на комунистическата и едва след това на националната идеология.

ИДЕОЛОГИЧЕСКИ ПОЗИЦИИ НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ (БКП) ПО ОТНОШЕНИЕ НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО

За да се разберат политиките, повлияли развитието на българските музеи през този период, е от съществено значение първо да се разгледат идеологическите позиции на Българската комунистическа партия (БКП) по отношение на културно-историческото наследство и музеите като институции, които го съхраняват и експонират. Ще си позволя повече цитати, тъй като „духът“ на този период трудно бива пресъздаден извън неговата собствена лексика и реторика. Най-важният акцент в този смисъл е безспорният стремеж на БКП по време на своето управление „ефикасно да използва“ културното наследство. Зад това „ефикасно използване“ се крие употребата му за идеологическа пропаганда на комунизма. Още първите марксисти, пропагандирайки научния социализъм в България, отделят специално внимание на културното наследство. След Бузлуджанския конгрес (1891 г.) и създаването на БСДП разбирането на културното наследство придобива марксистическа насоченост. Димитър Благоев, Георги Кирков, Георги Бакалов и техните съратници приемат, че революционните марксисти и работническата класа са „законни наследници на всичко прогресивно и демократично от вековната култура на българския народ“⁴. С течение на времето, когато водачите и членовете на партията се запознават по-обстойно с трудовете на К. Маркс и Ф. Енгелс и особено на В. И. Ленин, позициите на БКП спрямо културно-историческото наследство изкрystalлизират. Партията приема за „идейно оръжие ленинизма и това ѝ дава възможност по-успешно да се отърси от сектантско-догматичните тежени в оценката на миналото“⁵.

³ Недков, С. *История на музейното дело в България*. София, Агенция Европрес, 2006, с. 340.

⁴ Илиев, К. Българската комунистическа партия и културно-историческото наследство. В: *Музеи и паметници на културата*, 1984, № 3, с. 34.

⁵ Илиев, К. Цит. съч., с. 34.

За изграждане на новото комунистическо отношение към културното наследство огромна роля изиграват насоките, които дава Георги Димитров. Той възпитава българските комунисти в ленинско отношение към миналото, учи ги да възприемат всичко „прогресивно и демократично, сътворено в областта на българската и общочовешката култура“⁶. Със своята марксистко-ленинска трактовка на съдържанието на понятието „историческо и културно наследство“ той определя критериите за оценката му. Постановките на Г. Димитров за културното наследство залягат в основата на „социалистическата културна революция“⁷.

През 1956 г., три години след смъртта на Сталин и края на т.нар. „култ към личността на Сталин“, в Съветския съюз се провежда XX конгрес на КПСС, а през април същата година и Априлският пленум на БКП. Тези политически промени имат пряко отражение върху културната политика на България и в частност върху музейното дело⁸. След Априлския пленум БКП публично осъжда „проявите на nihilизъм и сектантство в духовната сфера“*. Партията разглежда системата, обхващаща музейната мрежа, мемориалните комплекси, културно-историческото наследство като фактор за формирането на социалистическото общество. БКП осъжда политиката по отношение на културното наследство и на своите конгреси и пленуми. По време на Дванадесетия си конгрес (от 31 март до 4 април 1981 г.) Партията характеризира разширяването и издигането на социалните функции на културата като основна закономерност на зрелия социализъм, определя я като активен фактор за „цялостното развитие на личността и колектива, за комунистическото възпитание на масите“⁹. В отчетния доклад към конгреса е поставена задачата за преустройство на стила на работа, за повишаване цялостната ефективност в областта на културата, където както се отбелязва „не може да се пилее безрезултатно народна пара“¹⁰. Пак там се подчертава, че икономическият подход и неговият механизъм в тази област няма друга цел освен да повишава ефективността на културния живот, да активизира дейностите на културните институти и звена. Наред с „пропагандата“ на хилядолетната култура на българските земи още по-широко според БКП трябва да се популяризират успехите на социалистическа култура. В тезисите се казва също, че дей-

⁶ Пак там, с. 34.

⁷ Пак там., с. 34.

⁸ **Недков, С.** Цит. съч., с. 247.

* Важно е да се уточни, че БКП използва понятието „духовна сфера“, имайки предвид културната сфера. Тази подмяна на понятийния апарат се осъществява още в самото начало на управлението на партията.

⁹ **Илиев, К.**, Цит. съч., с. 34.

¹⁰ Пак там, с. 34.

ността на музеите и художествените галерии трябва по-тясно да се свързва с идеологическите и естетико-възпитателните функции на културния фронт. Нещо повече, настоява се върху стриктното следване на насоките, дадени от Годор Живков: „невъзможно е да се прави примерно нова музейна експозиция, без да сме асимилирали богатството от съвременни идеи на др. Т. Живков в „Слово за България“, „Слово за Димитров“, в писмото до авторския колектив на „Панорама на българската култура“, в словото при откриването на Националния исторически музей“¹¹.

Всички решения на партията по отношение на музеите веднага биват отразявани на страниците на списание „Музеи и паметници на културата“. В него редовно се дават насоки за развитието на музеите и работата на музейните специалисти, дефинират се задачите, които трябва да бъдат изпълнени от музеите. Дългогодишният директор на Дирекция „Музеи“ към Комитета за култура Иван Кисьов в почти всеки брой дава напътствия на своите колеги в цикъл от статии, целящи подобрене на работата на музеите, така че да отговорят на задачите, поставени им от партията. В една от статиите си той дефинира ролята на музеите в социалистическото общество. Според него музеите са научни и културно-просветни институти, призвани да играят важна роля в осъществяването на политиката на Българската комунистическа партия на идеологическия фронт и в културното развитие на народа. Те използват миналото като важен източник за възпитание на трудещите се и подрастващото поколение, за формирането на „новия гражданин, носител на комунистическия морал“¹². От името на дирекцията, която оглавява и която е органът, контролиращ дейността на българските музеи, Кисьов призовава към промени областта на експозиционната работа. Преди всичко трябва да се показват повече сравнителни материали, особено за икономическото положение на работническата класа и трудещите се, както и материали, „показващи ролята на народните маси в историческото развитие“¹³. В същата статия са поставени и изисквания към екскурзоводите. В центъра на своите беседи за посетителите те трябва да поставят историята на БКП и революционните борби. Според Кисьов по този начин у посетителите ще бъде предизвикано чувство на гордост, че са наследници на народ и партия с „богати културно и революционно минало, оставили трайни следи в историята на човечеството и играли видна роля в международното работническо

¹¹ Пак там, с. 34.

¹² **Кисьов, И.** Работата на музеите на по-високо идейно-политическо равнище. В: *Музеи и паметници на културата*, 1967, № 2, с. 1.

¹³ **Кисьов, И.** Цит съч., с. 2.

и комунистическо движение¹⁴. Според него самите паметници, изложени във витрините, не биха оказали никакво въздействие с един вял, небрежен и обективистичен показ. Ето защо от екскурзководите се изисква да изготвят емоционални беседи, за да излезе посетителят обогатен с „нови исторически познания, вдъхновен за нови трудови подвизи в името на величието на родината, в името на прекрасното дело на нашата партия“¹⁵. В тези призови съвсем ясно се разчита пропагандната дейност, която е възложена на музеите. Логиката на тази особена форма на сливане на комунизъм и национализъм е следната: музейните специалисти трябва да служат на партията, защото тя се грижи за благото на хората и Родината, т.е. пътят към служене на Родината е опосредстван чрез партията. Оттук и високите очаквания към музеите и отделите за историята на капитализма и работническото революционно движение.

Българската музеология през времето на държавния социализъм е изцяло подчинена на принципите на т. нар. социалистическа музеология. Българските музейни специалисти почти не са запознати с „буржоазната музеология“. Единствената чуждестранни изследвания, които им е разрешено да използват, са на съветски музеолози и тези на учени от други социалистически страни. В случаите, когато имат достъп до нея, те са задължени да „изобличат фалшификациите на различните империалистически централи и отделни учени в чужбина“¹⁶. По-конкретно задачата, която е поставена на музейните уредници в това отношение е да направят критически анализ на теоретическите основи на буржоазното музейно дело: „На вещеведческото идеалистично и обективистично показване на историческия процес следва да се противопоставя марксистко-ленинското учение за развитието на обществото. Постановките на историческия материализъм трябва да намерят ясно отражение при музейните експозиции“¹⁷.

НОРМАТИВНА УРЕДБА

За да се очертае експозиционната работа на музеите през периода 1944–1989 г., на първо място е нужно да се отбележи, че в голяма степен музеите през този период са разглеждани като институти за пропаганда на комунистическата партия и идеология. Първите мерки, които предприема Партията по отношение на музеите и музейното дело, са свързани със законодателството и нормативната уредба. Най-важната

¹⁴ Пак там, с. 1.

¹⁵ [Уводна статия на редакцията]. В: *Музеи и паметници на културата*, 1963, № 2, с. 1.

¹⁶ **Кисъв**, И. Цит. съч., с. 2.

¹⁷ Пак там, с. 2.

задача е идеологическата трансформация на всички музеи. Комунистическата идеология става водещ принцип при изграждането на новите музеи¹⁸.

На 28 май 1947 г. Националният съвет на Отечествения фронт издава Окръжно № 17, с което се препоръчва на отечественофронтските комитети и местните организации да издирват, събират и съхраняват документи и материали, свързани с антифашистката борба¹⁹. На своя Пети конгрес през 1948 г. БКП инициира създаването на нови музеи и ново законодателство в областта на културното наследство, тъй като „старото е буржоазно законодателство и не е съгласувано със социалистическите идеи“²⁰. Все в този дух е и приетият през 1949 г. Закон за събиране на материали за съпротивителното движение в България²¹. Този закон цели да стимулира събирането и съхранението на материали и лични вещи на хора, свързани с комунистическата партия по време на антифашистката съпротива.

През 1951 г. държавните органи и институции, които имат отношение към въпросите на музейното дело, работят по подготовката на проектозакон за паметниците на културата. Работата по този нормативен акт се забавя неоправдано на равнище Министерски съвет. Освен това там упорито настояват и накрая налагат устройството на музейното дело в България да бъде уредено не със закон, а с по-малко задължаващо постановление²². На 30 декември 1951 г. е прието Постановление № 1608 на МС. В обемистата преписка по постановлението се намира български превод на аналогично руско постановление, преведено от сборник с нормативни документи. Този факт е достатъчно показателен за механизмите на вземане на решения от българското правителство и налагането на съответни съветски документи и практики. „Българското“ постановление повтаря почти буквално съветския си първоизточник, в известна степен съобразено с българските условия на административно-териториална структура. Вероятно от това постановление произхождат началните – запазени и до днес – концепция за еднотипни общоисторически музеи във всички български градове и в редица села²³.

¹⁸ **Сиянновска-Новикова, Т.** *Основи на музеезнанието: Лекции и изследвания.* София, Наука и изкуство, 1972, с. 181.

¹⁹ **Недков, С.** Цит. съч., с. 238.

²⁰ **Сиянновска-Новикова, Т.** Цит. съч., с. 180.

²¹ **Закон за събиране на материали за съпротивителното движение в България.** В: *Държавен вестник*, № 177, 3 авг. 1949.

²² **Гюрова, С.** *Музейното дело в България.* Плевен, Фондация Арете, 2006, с. 62–63.

²³ **Шарова, К.** Накратко за пътя на музеите в България. В: **Гюрова, С.** *Музейното дело в България.* Плевен, Фондация Арете, 2006, с. 42.

В „История на музейното дело в България“ Симеон Недков твърди, че през 1952 г. се предприема кампания за идеологическото преустройство на музеите съгласно партийните изисквания. Според него за това свидетелстват поредицата от нормативни документи и инструкции, приети и приложени за една година. Комитетът за наука, изкуство и култура (КНИК) приема специално решение за устройството и работата на общите музеи с местно значение. В него се констатира, че те са призвани да способстват за формирана на марксистко-ленинския мироглед на трудещите се. На 12 август 1952 г. КНИК издава „Инструкция за начина за откриване на нови музеи или нови експозиционни отдели и изложби в музеи и за задълженията на ръководителите на музеите“²⁴. Като цяло новоизградената нормативна база цели изграждането на една унифицирана и централизирана музейна система. Същата тенденция се наблюдава и в приетия на 4 април 1969 г. Закон за паметниците на културата и музеите²⁵. Този закон осигурява на държавата (т.е. на партията) пълен контрол над всички културни дейности, които осъществяват музеите. В чл. 10 се дава определение за дейността на музеите – „те издирват, събират, изучават, съхраняват и популяризират движимите паметници на културата“. Тяхната дейност се урежда с правилници и наредби на председателя на Комитета за култура (КК). Съгласно чл. 5 ал. 1 на същия закон разпорежданията на Комитета за култура по въпросите, които засягат паметниците на културата, са задължителни за всички предприятия, учреждения, организации и граждани²⁶. С други думи, това означава, че всеки музей е изцяло зависим от държавата и по-специално от Комитета за култура. Държавата има пълен контрол над всички музейни дейности, включително назначаването на директорите на музеите. Това е един от многото закони на БКП, който „цели да централизира всички дейности в страната“²⁷.

ИЗГРАЖДАНЕ НА МУЗЕЙНАТА МРЕЖА И РЪКОВОДСТВО НА МУЗЕИТЕ

През 1949 г. започва одържавяването на съществуващите в България музеи. До това време съществуват само няколко музея, които се финансират изцяло от държавата, а други, много малка част, получават държавни дотации. През същата година е разработена двадесетгодишна

²⁴ Недков, С. Цит. съч., с. 243–245.

²⁵ Закон за паметниците на културата и музеите. В: *Държавен вестник*, № 29, 11 апр. 1969.

²⁶ Недков, Цит. съч. с. 254, 256.

²⁷ Petkova-Campbell, G. *A Place in Europe: Bulgaria and its Museums in "New" Europe*. Oxford, Publishers of British Archaeological Reports, 2009, p. 73.

програма за създаване на нови музеи до 1970 г.²⁸. Началото на 50-те години на XX век бележи началото на изграждането на новата музейна мрежа в страната. По данни на сектор „Музеи“ към Комитета за наука, изкуство и култура от април 1952 г. броят на субсидираните от държавата музеи в страната нараства на 137, в сравнение с едва 26 преди Втората световна война. Само през 1952 г. са открити два нови музея – на Социалистическото строителство в Димитровград и в Димитрово (Перник). Отварят врати и 17 нови къщи-музеи на революционери и дейци на изкуството²⁹.

Пълното оформяне завършва в края на същото десетилетие, когато се създават Окръжните исторически музеи. Това става реалност след въвеждането на новото административно-териториално деление на страната а през 1959 г. Окръжните музеи са методическите центрове за ръководство на музейното дело на територията на дадения окръг. Сравнително големите държавни субсидии в тази област благоприятстват стабилизирането на съществуващите музеи и галерии и създаването на много нови. Музейната мрежа покрива цялата страна, включително и най-отдалечените и погранични селища³⁰. Основният държавен орган, който е отговорен за музеите, е Комитетът за култура. Той ръководи музейното дело и надзора на паметниците чрез своите органи: Народните съвети и другите държавни органи, предвидени в ЗПКМ³¹.

Особено внимание в изграждането на музейната мрежа Партията отделя на мемориалните музеи на видни партийни дейци. Тези музеи се изграждат върху принципите на марксистко-ленинската методология и са „важно звено в работата на партията на идеологическия фронт, спомагат за по-нататъшното разгръщане на социалистическата културна революция, за класово-партийното възпитание на народа и подрастващото поколение, за формиране на новата социалистическа личност“³². Така с Постановление на Министерски съвет от 10 юли 1949 г. къщата на ул. „Опълченска“ № 66 в София, в която е живял Георги Димитров, е обявена за музей. По същото време в къщи-музеи се превръщат и домовете на Димитър Благоев, Васил Коларов, Никола Парпунов и др. В стремежа да се откриват все повече музеи на дейци на национално-революционното движение и работническото революционно движение, броят на мемориалните музеи нараства твърде бързо.

²⁸ Недков, С. Цит. съч., с. 241.

²⁹ Пак там, с. 243.

³⁰ Пак там, с. 261.

³¹ Пак там, с. 256.

³² Стоянов, К. Мемориалните музеи на видни партийни дейци. В: *40 години социалистическо музейно дело в НР България (Научна сесия – 15 ноември 1984 г.)*. София, 1985. Цит. по: Недков, С. Цит. съч., с. 262.

Само за една година 1956 г. броят на музеите на държавна издръжка нараства от 13 на 98. Тъй като тази тенденция се запазва и през следващите години, през 1962 г. е взето решение от ПБ на ЦК на БКП, според което откриването на такива музеи в бъдеще да става само с решение на секретариата на ЦК на БКП³³.

Други два важни за партията музеи, създадени изцяло с пропагандна цел са: Музеят на революционното движение в България, създаден с решение на Политбюро на ЦК на БКП от 1947 г. и Музеят на българо-съветската дружба, създаден с решение на политбюро на ЦК на БКП от 16 юни 1953 г.³⁴. Последният има за задача да отразява връзките между българския народ и народите на Съветския съюз.

ЦЕНЗУРНИ МЕРКИ И КОНТРОЛ ВЪРХУ ДЕЙНОСТТА НА МУЗЕИТЕ

През периода на държавния социализъм българските музеи се развиват при условия, изискващи от тях стриктно да следват директивите на партията. Те се превръщат по-скоро в политически и пропагандни отколкото в автономни културни институции. Първите стъпки в тази посока са свързани с изграждането на единна цензурна система в страната. Три са центровете, които следят и преценяват културната дейност – КНИК, отделът „Агитация и пропаганда“ при ЦК на БКП и Министерството на вътрешните работи. Политиката на БКП в културата се осъществява чрез КНИК. МВР санкционира проявите, определени от ЦК на БКП и КНИК като антинародни, политически вредни и т.н. В съответствие с политическата линия на Комунистическата партия КНИК внася, а Великото народно събрание приема закони за ликвидиране на частната инициатива културната дейност. Засилват се административната и политическата зависимост на организациите на интелегенцията от държавните и политическите органи. Този процес се реализира по две линии – първо, чрез анкети и политически проверки за минали и актуални изяви на членовете на творческите съюзи и, второ, чрез разширяване на материалната зависимост на интелегенцията от държавата, респективно от отделите на ЦК на БКП, които наблюдават културния живот. От КНИК зависи какво от кой автор може да се издава, чии картини и на какви теми могат да се експонират, какво да произвежда документалното кино и какво не, какви музикални и театрални формирания да се субсидират.

³³ **Кисъв, И.** *Музейното дело в България: Документална хроника (1945–1990)*. София, Моливчето, 2004, с. 16–17.

³⁴ Пак там, с. 16–17.

Процесът на пълно подчинение на интелектуалната дейност от политиката и усъвършенстване на идеологическия контрол довежда до учредяването през 1952 г. на централизирана цензурна институция, а именно – Главно управление по въпросите на литературата и издателствата (Главлит). То работи под непосредственото ръководство на ЦК на БКП, като всички по-важни негови политически инструкции и нареждания се утвърждават от ЦК. Основните задачи на Главлит са определени в две насоки – първо, борба срещу всевъзможните прояви на буржоазната идеология, сред които национализъм, шовинизъм, космополитизъм, расизъм и пр. Втората група отговорности на Главлит се счита за жизненоважна за социалистическата държава. То трябва да осуетява разгласяването на държавна тайна. Това определение засяга широк кръг институции – печат, радио, издателства, библиотеки, музеи, учебни програми, учебници и т.н.³⁵ Ето защо при оформянето на структурата на Главлит са включени седем отдела, всеки от които отговорен за различните институции. Сред тях е и отдел „Контрол на библиотеки, музеи и изложби“. До закриването на Главлит през 1956 г. този отдел е отговорен за провеждането на не едно и две „прочиствания“ на фондовете на тези институции³⁶.

Всъщност Главлит оставя своето наследство в политическия и културен живот на страната. Най-обученият и старателен състав от цензурни, макар и разпръснат продължава да прилага своите умения. През лятото на 1956 г. част от неговите сътрудници са назначени на работа в Министерството на културата, в БТА, в редакциите на някои вестници, в радиото. Запазен е по принцип и механизмът на действие на единната цензурна система: Политбюро (или отдел на ЦК и БКП) – цензори – репресивни институции. През 1952–1956 г. Главлит изиграва голяма роля за изграждането на единна цензурна система в България, а след това отпада като междинна институция, защото по принцип си е свършил работата³⁷.

Със закриването на отдел „Контрол на библиотеки, музеи и изложби“ към Главлит, обаче, цензурата върху дейността на музеите съвсем не е прекратена. За осъществяването на контрол и на т.нар. „методическо ръководство“ много често се организират национални съвещания. На тях се изтъкват и „слабостите“ на музеите, дават се насоки за тяхната работа. Така например като много сериозна слабост на българските музеи в доклад на Иван Кисьов се изтъква, че музеите не са съ-

³⁵ Чичовска, В. Цит. съч., с. 128–129.

³⁶ Пак там, с. 132.

³⁷ Пак там, с. 159–160.

образяват с решенията на Ноемврийския пленум и VIII конгрес на БКП и в експозициите им все още се намират „документи, които е трябвало отдавна да бъдат извадени“³⁸. Прочистването на документи и експонати е изява на догматичната санкция, която партията предприема спрямо музеите. Това в голяма степен е свързано и с утвърждаването на символната система и власт на БКП. Събраните в музеите колекции са доста по-обхватни и свързани с националната идеология, а не толкова с комунистическата. За да повлияе върху политиката на експониране и колекциониране в музеите, БКП от една страна цензурира експозициите чрез отстраняване на определени документи, а от друга насърчава събирането на материали, пряко свързани с историята ѝ. Тъй като партията открито разглежда музейните институции като пропагандни, за нея всяко отклонение от наложения канон е по своята същност „опортюнизм“ и неизпълнение на поставените задачи.

За да укрепи музейната система с „верни на режима“ кадри, БКП поставя конкретни изисквания към работещите в музея. От страниците на списание „Музеи и паметници на културата“ през 1963 г. е отправено недвусмислено послание, че музейните работници са „най-облагодетелстваните пропагандистки работници на нашата партия“³⁹. За да се справят с поставените от партията задачи, на тях са им нужни „висока комунистическа идейност, широка култура и дълбока убеденост в правото дело на партията. Без тях, без тези качества, ние не бива и да влизаме в музейните зали“⁴⁰. Особено внимание е отделено на екскурзоводите, тъй като те са в пряка връзка с посетителите на музеите, като се отбелязва, че: „те трябва да бъдат прегледани и прослушани, да им бъде дадена конкретна помощ за по-нататъшен растеж“⁴¹. Така голяма част от работата на музейните работници е оценявана не спрямо професионални умения и компетенции, а чрез „предаността“ им към партията. И ако в началото на режима е необходимо единната система за цензуриране да „прослушва“ музейните кадри, да дава специални инструкции и наредби относно дейността на музеите, то постепенно тя се задейства така ефективно, че се превръща в пълна самоцензура на музейните специалисти. Ето защо режимът не се нуждае от специални, официално обявени цензурни органи“⁴².

³⁸ **Кисъв, И.** По някои въпроси на научно-просветната работа в музеите. В: *Музеи и паметници на културата*, 1963, № 2, с. 27.

³⁹ [Уводна статия на редакцията]. В: *Музеи и паметници на културата*, 1963, № 2, с. 1.

⁴⁰ Пак там, с. 2.

⁴¹ Пак там, с. 2.

⁴² **Чичовска, В.** Цит. съч., с. 179.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЯ МУЗЕЙ

След 1944 г. традицията от предишните години е прекъсната и в България е наложена т.нар. социалистическа музеология. Според тази музеология основната характеристика на музеите е, че те са държавни музеи, управлявани от различни органи на комунистическата партия. Музеоложките дейности в България са концентрирани главно върху изграждането на музеи, чиято основа цел е събирането на материали, свързани с процеса на социалистическо строителство⁴³. Най-общо функциите, които трябва да изпълняват музеите, се дефинират в контекста на борбата на БКП на идеологическия фронт и „възпитанието“ на българското общество. Основните положения на диалектическия материализъм дават изходните методологически моменти за съставяне на експозициите, а именно: „в природата и обществото явленията и събитията стават в определена обстановка и са свързани помежду си така, че винаги е налице тяхната взаимна обусловеност и вътрешна връзка, процесът на тяхното развитие от по-низши към по-висши форми“⁴⁴. Диалектико-материалистическият подход към експозицията е считан за задължителен особено в историческите музеи. Според тези насоки още при подготовката на тематичната структура на експозицията музейният работник трябва да намери начин да изясни взаимната връзка между историческите събития и явления, да изрази изменението и развитието и да покаже основните движещи сили⁴⁵. Така още в самото начало на изготвяне на експозициите се задават техните методологически основи и идеологически параметри.

В наръчника на Райна Пешева и Михаил Райчев от 1955 г. се обяснява как комунистическите идеи трябва да бъдат приложени в музейната работа. Той дава насоки за преустройството и изграждането на музеите от нов тип. Според този наръчник музеите в България трябва да бъдат от социалистически тип, с експозиции, изградени на принципите на марксизма-ленинизма. Всички музеи трябва да се трансформират, а това означава заличаване на всички знаци на миналото, като изцяло се промени съдържанието на музеите, същността и формите на предишните дейности – експозиционна дейност, изследователска дейност и колекциониране⁴⁶. За постигането на тази цел, всеки път, когато

⁴³ **Кръстева, С.** *Студии по музеология: книга втора*. София, Издателска агенция ФДК, 2003, с.141.

⁴⁴ **Сукманджиева, М.** За вътрешната връзка на музейните експонати. В: *Музеи и паметници на културата*, 1963, № 1, с. 26.

⁴⁵ Пак там, с. 26.

⁴⁶ **Пешева, Райна, Райчев, Михаил.** *Материали по музейно дело*. София, Наука и изкуство, 1955, с. 6

се изготвя експозиция, се съставя комисия. Тя се състои от ръководителя на отдел „Култура“ към общината, директора на музея и двама местни членове на БКП. От четиримата членове на комисията всъщност само музейният директор има нещо общо с музеите, което вече говори за това колко успешна ще е комисията.

Изисква се експозицията на народните общи музеи да има следната структура:

1. Исторически отдел с раздели:
 - Местният край до падането на България под турско робство.
 - Национално-освободителни борби.
 - Работническо революционно движение.
2. Отдел „Социалистическо строителство“, включващ:
 - Местната история на развитие на социализма.
 - Настоящи дейности на социалистическите хора.
3. Отдел „Природа“, който да разкрива фауната, флората и природните богатства на местния край⁴⁷.

Същият наръчник дава специални методически указания за изготвянето на експозиции на работническото революционно движение за освобождението на България от „капиталистическата експлоатация и фашисткото робство“⁴⁸. Според авторите изграждането на издържана и въздействаща експозиция има извънредно важно значение за създаването на социалистическо съзнание у народа и изграждането на социалистическа култура. Ето защо една добра музейна експозиция, казват Пешева и Райчев, трябва да отговаря на следните критерии:

- да разкрива и подчертава постиженията на комунистическата партия и да показва истинското лице на враговете на работническата класа;
- да отразява преди всичко историческото развитие на местното революционно движение, като се акцентира върху трудните, но героични революционни борби на работниците;
- да отразява ръководната сила на БКП в революционното движение и ролята ѝ на защитник на жизнените интереси на работниците;
- революционното движение да се разкрива в тясна връзка с битата на трудещите се при капитализма с тежкия икономически и социален гнет на капиталистическата експлоатация⁴⁹.

⁴⁷ Пак там, с. 7

⁴⁸ Пак там, с. 38

⁴⁹ Пак там, с. 41–42.

Също толкова внимание е отделено и на изграждането на експозициите, посветени на социалистическото строителство. Пешева и Райчев отправят сериозна критика към народните общи музеи, които според тях имат успехи при отразяване на миналото на страната, но „героичното настояще на народа, огромните исторически преобразования, постиженията на социалистическото стопанство и културно строителство все още не намират отражение в музейната експозиция“⁵⁰. Ето защо пред отделите за периода на социалистическото строителство са поставени за изпълнение следните задачи:

- да съдействат за комунистическото и патриотичното възпитание на трудещите се, като показват ярко, нагледно и убедително успехите на социалистическото строителство;
- да съдействат за укрепването на братската нерушима дружба с народите на СССР, показвайки огромната, безкористна и всестранна помощ на СССР;
- да пропагандират политиката на Българската комунистическа партия, верен и изпитан ръководител на народа, като показват нейната ръководна роля при изграждането на новата социалистическа държава;
- да въоръжават трудещите се с нов опит и практически знания за изграждането на социализма, като показват опита на първенците и методите на тяхната работа.

Накратко, обобщават Пешева и Райчев, построената експозиция трябва да играе активна политическа роля за активизиране на трудещите се в социалистическото строителство⁵¹.

ДЕЙНОСТ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИТЕ МУЗЕИ

Любим термин на музеолозите от периода на държавен социализъм е този за „популяризиране“ на културното наследство или с други думи това е т.нар. културно-масова дейност. Поради факта, че първостепенна задача пред музеите е пропагандата на комунистическата идеология, в „популяризирането“ много често, особено през първите години от управлението на БКП, активно се включват масово-политически организации – Отечествения фронт, младежката организация, организация за съдействие на отбраната, профсъюзите, средствата за масова информация и др. Заедно с тях музеите организират различни инициативи, сред които: прегледи, съревнования, седмици на музеите, кръжоци по исто-

⁵⁰ Пак там, с. 51–52.

⁵¹ Пак там, с. 52, 57.

рия на родния край, временни изложби, екскурзии до исторически места и паметници на културата, лектории с историческа тематика, беседи и статии в средствата за масова информация, конкурси с историческа тематика, чествания на бележити дати, съвещания и семинари за обмяна на опит, и др. Музеите участват дори в организирането на Димитровските експедиции за средношколци и пионери, посветени на изучаването на родния край. В тази посока работи и Министерство на културата, което организира от 1 юни до 30 ноември 1956 г. преглед-съревнование на културно-просветната и популяризаторската дейност на музеите. Като част от прегледа Министерството, Българската академия на науките, Националният съвет на отечествения фронт и ЦК на ДСНМ организират от 11 до 18 ноември същата година Седмица на музеите и паметниците на културата⁵². Ясно е, че макар и центрирани върху идеологическата пропаганда на социализма и марксизма, все пак и в този първи етап, музеите имат и патриотични задачи. Друга инициатива е създаването на Клуб на музейните работници в България. Клубът е създаден през 1961 г. и има следните сектори: „Пропаганда“, „Квалификация и обмяна на опит“, „Научно-методически“, „Нови почини и съревнования“, „Социално-битови въпроси“. Разглеждат се въпроси, отнасящи се до отделни музеи и такива от общ характер, засягащи всички музеи в страната⁵³. Широк мащаб обаче всички изброени по-горе инициативи получават едва след втората половина на петдесетте години.

БКП търси много и различни начини, за да достигнат нейните послания посредством музейната институция до целевата група – работниците. Една от инициативите в тази посока е изграждането на музейни сбирки към предприятията. През 1964 г. е сложено началото на организирано движение за изучаване и популяризиране на революционната история на фабриките и заводите. Централният съвет на профсъюзите подкрепят тази идея, защото според тях работата по проучването и написването на история на предприятията несъмнено „увлича работническите колективи в активна просветна работа, запознава ги с героичните борби на работническата класа, със славните страници на социалистическото строителство“⁵⁴. В лицето на тези сбирки се провижда начин да се популяризира историята на предприятията. От друга страна, се счита, че те ще помагат да илюстрират различни социални явле-

⁵² **Кисъв, И.** *Музейното дело в България: Документална хроника (1945–1990)*. София, Моливчето, 2004, с. 58.

⁵³ **Бошнаков, С.** Пет години клуб на музейните работници в България. В: *Музеи и паметници на културата*, 1967, № 1, с. 58–60.

⁵⁴ **Калоара, Б.** Музейните сбирки към предприятията – огнища на комунистическо възпитание. В: *Музеи и паметници на културата*, 1967, № 1, с. 43.

ния, свързани с положението на работническата класа, с промените в нейната структура, в общественото съзнание и общественно-политическата ѝ роля. Това превръща тези музейни сбирки във „важно средство за комунистическото възпитание на трудещите се“⁵⁵. Такива музейни експозиции са създадени например в Металургичния комбинат в Кремиковци и вагонния завод „Червено знаме“ в Бургас⁵⁶. Уредниците им са насърчавани да работят в тясно сътрудничество с държавните музеи, за да получават от там методологическа помощ. Освен това от тях се изисква да събират материали за ударници, рационализатори, участници в движението за комунистически труд, показващи пример за „трудоу героизъм“. Целта, която трябва да постигнат тези музейни сбирки е да оставят „незаличими следи в съзнанието на работниците“ и да укрепят тяхната „гордост, че работят в предприятие със славно минало и достойно настояще“⁵⁷.

Тъй като експозиционната работа на музеите е от първостепенно значение за осъществяване на поставените им от Партията задачи, често явление са националните съвещания, на които се обсъждат експозициите на музеите. В действителност обаче това не са места, на които музейните уредници свободно да обсъждат професионални проблеми, а форум, от който отдел „Музеи“ към Комитета за култура и изкуство (КИК) да даде своите оценки и препоръки към музеите, както и да отчете „слабостите“ в тяхната дейност. Повод за цялостна оценка на работата музеите от страна на КИК се оказва Националното съвещание по научно-просветната и идейно-възпитателна работа на музеите, проведено на 20 и 21 май 1963 г. На този форум музейните работници за пореден път са призовани да видят своите задачи в светлината на речите на Годор Живков пред дейците на културния фронт и пред Конгреса на комсомола. Зам.-председателят на Комитета по култура и изкуство Ангел Будев дава напътствия за ролята на музеите в борбата на идеологическия фронт⁵⁸. Съвещанието получава широк отзвук в периодиката и скоро след неговото провеждане директорът на отдел „Музеи“ към КИК публикува на страниците на сп. „Музеи и паметници на културата“ основни изводи от съвещанието, критика и препоръки към работата на музеите. Като безспорен успех се отчита разширяването на научно-просветната работа на музеите. Това включва организирането на походи, пътешествия и екскурзии до исторически места, паметници на културата и обекти на социалистическото строителство. На следващо мяс-

⁵⁵ Пак там, с. 43.

⁵⁶ Пак там, с. 43.

⁵⁷ Пак там, с. 44.

⁵⁸ **Миланов**, З. Съвещание по въпросите на научно-просветната работа на музеите. В: *Музеи и паметници на културата*, 1963, № 2 с. 49–50.

то като напредък се оценява и провеждането на събрания и вечери на родния край в градове, села, предприятия, училища и пр. Като най-голям успех Кисьов отчита увеличения брой посетители и печатната пропаганда: „сега почти няма музей, който да не е издал пропаганден материал“⁵⁹. С оглед на задачите на настоящия текст обаче по-голям интерес представляват критичните забележки, които той отправя към музеите. Като обща слабост на беседите в проверените музеи той изтъква обективизмът: „В редица случаи не е ясна позицията на музейния работник, неговото отношение към фактическия материал. Това до голяма степен говори за недооценяване на идейно-политическата значимост на всяка беседа, провеждана в музея“⁶⁰. Друг момент, който се отбелязва е, че само около 10–12% от общия брой на посетителите са селяни-кооператори. Кисьов предлага за мярка за посещаемостта на музеите да се счита броят на работниците и селяните-кооператори. На пръв поглед избраната целева група изглежда нетрадиционна за институции като музеите. БКП обаче се опитва посредством музеите в ролята им на пропагандни институти да достигне до всички слоеве на обществото. За да се осъществи тази масовост на музейните начинания, са ангажирани и партийните комитети по места. Те трябва да подпомагат цялостната дейност на музеите, в това число научно-просветната им работа⁶¹. По този повод в друга своя статия от същата година Кисьов отново повтаря, че: „Не трябва да останат хора от село и предприятие, които да не са посетили музеите в съответния окръг. За това е нужна помощта и на масовите организации както по места, така и централно“⁶².

Средата на 60-те години за българските културни институции минава под знака на честването на 50-годишнината на „Великата октомврийска социалистическа революция“. Основната задача, възложена на българските музеи от Партията, е отразяването в експозициите на революцията и влиянието ѝ в България. Във връзка с това как музеите да се готвят за честването на 50-годишнината отдел „Музеи“ дава указания. Този отдел и Музеят на революционното движение в България в изпълнение на решението на Политбюро от 29.VI. 1965 г. започват подготовката на изложба. На окръжните исторически музеи също е възложено да изготвят свои изложби. Така например Музеят във Варна подготвя изложба на тема „Варна и българо-руските и българо-съветските връзки“, Музеят в Благоевград подготвя изложба на тема

⁵⁹ Кисьов, И. По някои въпроси на научно-просветната работа в музеите. В: *Музеи и паметници на културата*, 1963, № 2 с. 27.

⁶⁰ Пак там, с. 28.

⁶¹ Пак там, с. 29–30.

⁶² Кисьов, И. Какви задачи стоят през музеите през 1964 г. В: *Музеи и паметници на културата*, 1963, № 4, с. 2.

„От векове за векове“ с повече от 30 табла⁶³. Не е нужно да се отбелязва, че всички предприети инициативи и изготвени изложби имат изцяло пропаганден характер.

Поредното национално съвещание е проведено на 5–6 май 1967 г. в гр. Плевен. Този път темата за обсъждане е съдържанието на експозициите в музеите и отделите „Възраждане“. Преди съвещанието отдел „Музеи“ при КИК изпраща до всички музи и отдели „Възраждане“ доклад на тема „Състояние, проблеми и перспективи на развитие на отделите „Възраждане“ с цел „да се запознаят с преценката на комитета и се подготвят за съвещанието“⁶⁴. Преценката е направена след като комисията на КИК посещава и обсъжда 31 музейни експозиции, посветени на този период⁶⁵. От доклада на комисията става ясно, че музеите и отделите „Възраждане“ са изграждани на „правилна методологическа основа и на дело представляват центрове за патриотично възпитание, средища за борба срещу националния nihilизъм“⁶⁶. Самата процедура на провеждане на тези съвещания говори за формалния характер на подобен род събития. След провеждане на съвещанието на страниците на сп. „Музеи и паметници на културата“ гордо се отчита, че участниците в него са изразили „пълно съгласие с основните постановки на доклада, с анализа и препоръките, дадени в него“⁶⁷. С други думи от такива обсъждания не произтичат промени „отдолу“, инициирани от музейните уредници, а по-скоро се налагат задачи „отгоре“ в лицето на Отдел „Музеи“ към КИК.

По време на целия период на държавния социализъм има утвърдена практика след всеки конгрес на БКП той да бъде отразяван в експозициите. Следват и безброй публикации, посветени на решенията на партията. Статиите са изпъстрени с противоречиви изявления и оценки. От една страна, КИК твърди, че отразяването на конгресите в музейните експозиции е сфера, в която са постигнати „безспорни успехи“. От друга страна, редовно като голяма „слабост“ се изтъква недостатъчното отразяване на „славното настояще“. Така например след Деветият конгрес на партията (1966 г.) като сериозен проблем се отчита това, че настоящето не е показано в синтезиран вид в музейните експозиции.

⁶³ **Кисъв, И.** Как нашите музеи се готвят за чествуването на 50-годишнината на Великата октомврийска социалистическа революция. В: *Музеи и паметници на културата*, 1967, № 3, с. 46.

⁶⁴ **Гаврилова, М.** Национално съвещание за обсъждане съдържанието на експозициите в музеите и отделите „Възраждане“. В: *Музеи и паметници на културата*, 1967, № 3, с. 60.

⁶⁵ Пак там, с. 60.

⁶⁶ Пак там, с. 61.

⁶⁷ Пак там, с. 60.

Въпреки че се оценена изключителната трудност на тази работа, изрично се подчертава, че тя е „абсолютно необходима“⁶⁸. Към тази критика се добавя и съжалението, че музейните работници рядко дават мнения и предложения, че опитът на съветската музеология все още не е изучен и приложен в българската практика.

ПЕРИОД НА РЕФОРМИ: КОМУНИСТИЧЕСКИ НАЦИОНАЛИЗЪМ В БЪЛГАРСКИТЕ МУЗЕИ

Нормативните, административните и управленски промени, които настъпват, са съпътствани с промяна и в „публичното говорене“ на Партията. Призивната риторика от началните години на социализма до средата на 60-те години бива заменена от един особен дискурс на комунистически национализъм. Пропагандата в „чист вид“ от страниците на сп. „Музеи и паметници на културата“ отстъпва място на все по-изявен национализъм в трактовката на културно-историческото наследство. От средата на 60-те години започва преустройство, свързано с целенасоченото внедряване на т.нар. „държавно-обществено“ начало в областта на културата⁶⁹. Според Иван Еленков⁷⁰ това означава допускане на много специфично, макар и формално, но експертно управление в „системата на културата“. „Държавно-общественото начало“, казва той „би могло да се определи като усилие за административно-ръководна специализация и професионализация на управлението на културата, разбира се пак под политическия и идеологическия контрол на партията, но без самата тя да е свързана с отговорността на преките, конкретни управленски актове“⁷¹. Именно през този период започва и профилиране на музеите, което цели експозицията на всеки музей да придобие свой специфичен облик на основата на събираните от района паметници и „това трябва да бъде условието, което да оправдава съществуването му“⁷². Във връзка с това е променена правната регламентация на музейната дейност с приемането на Закон за паметниците на културата и музеите на 4 април 1969 г.⁷³. На базата на него Музейният съвет към КИК разработва и утвърждава редица нормативни докумен-

⁶⁸ Миланов, З. Мнение по работата на музеите след IX конгрес на БКП. В: *Музеи и паметници на културата*, 1967, № 1, с. 41.

⁶⁹ Недков, С. Цит. съч., с. 273.

⁷⁰ Еленков, Иван. *Културният фронт*. София, Институт за изследване на близкото минало, 2008.

⁷¹ Еленков, И. Цит. съч., с. 202.

⁷² Трети конгрес на българската култура (18–20 май 1977 г.). Стенографски протокол. София, 1977, с. 163. В: Недков, С. Цит. съч., с. 269.

⁷³ Закон за паметниците на културата и музеите. В: *Държавен вестник*, № 29, 11 апр. 1969.

ти за организацията на събирателската, научноизследователската и културно-масовата дейност на музеите. Осъществява се по-близка връзка между музеите и институтите на БАН⁷⁴.

Близко двадесет години след приемането на Постановление № 1608 на МС от 1951 г. резултатите от него са налице – неимоверно нараснала музейна система, състояща се от еднотипни общопрофилни музеи. В своя статия, посветена на експозициите и историческата специфика, Магдалина Станчева обобщава периода така: „Българските исторически музеи в своето бързо израстване през последните 30 години са преминали през етапа на създаването една след друга твърде подобни една на друга експозиции... Всеки исторически музей се стреми и трябва да се стреми към ярка, своеобразна, единствена и неповторима експозиция. Колкото по-гъста е музейната мрежа и колкото по-подвижно е обществото, толкова по-необходимо е това“⁷⁵. Единното ръководство на музейната система, стриктният партийен контрол и налагането на идеологически клишета дава като резултат шаблонизирани експозиции. Това с особена сила важи за историческите музеи, тъй като те репрезентират националната история на страната и представят едни и същи исторически събития, при това с еднаква идеологическа трактовка. Ето защо първата предприета стъпка е ограничаване създаването на нови музеи. Към онзи момент в държавата функционират 204 държавни музея и 450 музейни сбирки на обществени начала. С тези количествени показатели България заема челно място сред тогавашните социалистически страни по отношение на броя на музеите спрямо броя на населението: средно на 45 000 души се пада един държавен музей. Структурата на музейната мрежа се характеризира със следните данни: исторически музеи – 99, мемориални – 53, специализирани – 52. Ето защо когато се обсъждат възможностите за развитието на музейното дело в близките 10-15 години, не веднъж е предлагано да се преустанови създаването на нови музеи, а усилията да се насочат изключително към преустройството на съществуващата музейна мрежа чрез преодоляване на традиционната унифицираност на историческите музеи⁷⁶. С оглед на процеса на специализиране на музеите се създават Окръжните дирекции „Културно-историческо наследство“, които да осъществяват държавната политика в тази област⁷⁷. Веднъж започнат, за съжаление, този про-

⁷⁴ **Втори коногрес на българската култура** (14–16 декември 1972). Стенографски протокол. София, 1973, с.183. В: **Недков, С.** Цит. съч., с. 279.

⁷⁵ **Станчева, М.** Експозиция и историческа специфика. В: *Музеи и паметници на културата*, 1980, № 1, с. 37.

⁷⁶ **Трети конгрес на българската култура** (18–20 май 1977 г.). Стенографски протокол. София, 1977, с. 524–525. В: **Недков, С.** Цит. съч., с. 270.

⁷⁷ **Недков, С.** Цит. съч., с. 340

цес не е завършен. И до днес, близо четиридесет години по-късно, музейната система носи отпечатъците на шаблонност в експонирането.

1300-ГОДИШНИНАТА ОТ СЪЗДАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА: МОБИЛИЗИРАНЕ НА МУЗЕИТЕ В ПРЕДЮБИЛЕЙНАТА ПОДГОТОВКА НА ЧЕСТВАНИЯТА

Странната симбиоза между идеологиите на национализма и комунизма към края на социалистическия период проличава най-ясно по време на подготовката за честванията на 1300-годишнината от създаването на българската държава. Според Иван Еленков за граница между вече остарелия идеологически формат на всенародните паметни тържества и новите концептуализации на културните нагласи може да се приеме документът от 1977 г. „Идеен проект за характера, целите и насоките на дейността, свързана с 1300-годишнината от основаването на българската държава“⁷⁸. В средата на 70-те години разграничителната линия между износения и новия формат на паметните чествания най-ясно може да бъде уловена в съзнателните усилия да се постигне промяна на техните социални функции – от изолирана културно-просветна кампания за възхвала на миналото към поддържане на дълготраен процес, към подход, който не се вмества в представата за еднократно тържество, към стратегия за празник като „мащабно и комплексно програмиране в духовния и социален живот на страната“⁷⁹. Именно като такава стратегия, казва Иван Еленков, е замислен „Идейният проект“ от 1977 г.

След „Идейния проект“ вторият основен документ в подготовката на 1300-годишнината е „Национална програма за развитие и координация на дейностите, свързани с 1300-годишнината от основаването на българската държава“, изготвена през ноември 1978 г.⁸⁰ Тя включва четири програмно-тематични направления, а именно: „Паметта на родината“, „Социалистически принос 1300“, „Строим 14-и век на България“ и „Българи“. Мобилизацията на музеите и структурите по съхранение и опазване паметниците на културата се задвижва по направлението „Паметта на родината“. Замислят се инициативи като „Движение

⁷⁸ **Идеен проект** за характера, целите и насоките на дейността, свързана с 1300-годишнината от основаването на българската държава. В: За достойно посрещане на 1300-годишнината от основаването на българската държава. Сборник основни материали за подготовката на 1300-годишнината от основаването на българската държава. София, 1979 г., с. 32–33. Цит. по: Еленков, Ив. Цит. съч., с. 361–362.

⁷⁹ ЦДА, ф.405, оп. 9, а.е. 263, л. 5. Протокол № 6 от заседание на Председателството на Комитета за култура... В: Еленков, И. Цит. съч., с. 362.

⁸⁰ ЦДА, ф. 405, оп. 9, а.е. 263, л. 3. Протокол № 6 от заседание на Председателството на Комитета за култура... В: Еленков, И. Цит. съч., с. 383.

за издирване материали и документи за историческите средища и за първорадетелите на българската култура – 1878–1981 г.“ Същевременно се работи по две годишна изява на базата на националния музеен фонд, която да продължи от 1980 г. до 1982 г. – национална музейна експозиция „Материалната и духовната култура на българина през вековете“. Подготвя се и постоянна юбилейна изложба „Народни занаяти 1300“, както и проект за „Музей на българския театър“⁸¹. Освен изготвянето на изложби във връзка с честването на 1300-годишнината е предвидено и строителство на нови музеи. За периода 1976–1981 г. са отпуснати 30 млн. лв. за да се построят 18 нови музейни сгради⁸².

Безспорно една от най-мощните инициативи, отнасящи се до културно-историческото наследство и музеите, е откриването на Националния исторически музей (НИМ). Това събитие е готвено за юбилейната 1981 година. Постоянната експозиция на музея официално отваря врати за посетители едва три години по-късно. НИМ е създаден през 1973 г. с разпореждане № 90 на Бюрото на Министерски съвет. В продължение на десет години негова основна задача е създаването на представителна музейна експозиция в чест на 1300-годишнината на българската държава. За експозицията на Националния музей е определена Съдебната палата, като са планирани средства за нейното преустройство. Основната идея на постоянната експозиция, разкрита в един от протоколите на експертния съвет, обсъждал тематико-експозиционния план, е „да се покажат върховете постижения в историческото развитие на българския народ“⁸³. В същия документ са изброени и самите постижения – те са десет на брой:

Крайт на неолитната епоха

Крайт на бронзовата епоха

Периодът VI–III век – Тракийската култура

Периодът II–III век – разцвета на Римската империя

Периодът VII–XIV век – Златния век на Симеон

Периодът XII–XIV век – културата на Втората българска държава

Периодът XVII–XIX век

Периодът на 30-те години и развитието на пролетарската култура в България

9 септември 1944 г.

⁸¹ **Национална програма** а развитие и координация на дейностите, свързани с 1300-годишнината... с.146-147 в: Еленков, И. *Културният фронт*, с. 384.

⁸² **Кисъв, И.** *Музейното дело в България: Документална хроника (1945-1990)*. София, Моливчето, 2004, с. 81.

⁸³ **Протокол от експертен съвет**, проведен на 30.07.1981 г., с. 1 (личен архив на един от членовете на съвета).

25-годишнината на Априлския пленум и годината на XII конгрес и на 70-годишнината на др. Живков⁸⁴.

В излагането на тези върхови постижения се дава предимство на „прогресивните явления – борба за свобода и прогрес и творчество, остойностени като принос в общочовешкото развитие и култура“⁸⁵. Основните теми на експозицията са: Народ, Държава, Борби, Култура, обединени от по-общата идея „България – кръстопът на цивилизации“⁸⁶. В последна сметка социалистическият период не е представен в музея. Доизграждането на „славното настояще“ в експозицията остава неосъществено намерение. Музеят е открит тържествено на 2 март 1984 г. от генералния секретар на Централния комитет на Българската комунистическа партия Тодор Живков. В словото си при откриването на музея той го определя като „нова голяма придобивка за нашата социалистическа култура, за съвременното ни музейно дело, нов израз на грижата на Българската комунистическа партия и на нейната последователно провеждана априлска културна политика“⁸⁶. За да стане ясно какво именно се е очаквало от НИМ, ще си позволя да цитирам още няколко пасажа от словото на Тодор Живков: „Драгоценни документи потвърждават голямата историческа истина, че нашите земи са били населявани от жизнен, трудолюбив, надарен и непреклонен народ. Откриването на Националния исторически музей е естествено продължение на всенародното чествуване на 1300-годишнината от създаването на българската държава, получило широк отклик в целия свят. То показва още веднъж колко важна за нас е научнообоснованата, класово-партийна оценка на миналото. Ние включваме в съкровищницата на нашата социалистическа култура всичко ценно и прогресивно, създадено от българския народ и от човечеството. Ние – както неведнъж сме подчертавали – сме чужди на нихилизма, така и на идеализацията на отделни исторически явления. Но, както неведнъж сме изтъквали – гордеем се с националната си история и свято ще я пазим. Вярвам, че Националният исторически музей ще бъде истинска школа за родолюбие и за комунистическо възпитание на трудещите се и на младежите“⁸⁷.

⁸⁴ Пак там, с. 2.

⁸⁵ **Бербенлиев, Пейо.** *Информация относно преустройството на Съдебната палата и подготовката на експозицията на Националния исторически музей до Бюрото на Комитета за култура* (личен архив на един от респондентите ми).

⁸⁶ **Живков, Т.** Нова голяма придобивка за нашата социалистическа култура, за съвременното ни музейно дело: Слово на другаря Тодор Живков при откриването на Националния исторически музей, София, 2 март 1984 г. В: *Музеи и паметници на културата*, 1984, № 3, с. 3–4.

⁸⁷ Пак там, с. 3–4.

От всички цитирани документи и най-вече от словото на Тодор Живков проличават сложните релации и преплитания на комунистическата идеология с тази на национализма. Словото на Живков е красноречив пример за опитите на комунизма да вземе елементи от българския национализъм. И ако в началните години от управлението БКП нейната реторика е изцяло просъветска, то към края по времето на „зрелия социализъм“ тя е изцяло обърната към национализма. Тази промяна е видима и в трансформирането на задачите, които се поставят пред музейните институции. Първоначално образователната функция, която се възлага на музеите, изисква от тях да представят на посетителите идеологията на социалистическия интернационализъм. Пред българските музеи са поставени грандиозни задачи да ограмотяват, да образуват всички хора, най-вече подрастващите, работниците и селяните кооператори. Като най-важното условие в случая е това образование да е изградено на комунистически принципи. Постепенно обаче към това се добавя и възпитанието в патриотизъм, което разбира се върви ръка за ръка с идеята за интернационализъм. Все по-често родолюбието е това, което излиза на преден план. Затова и експозициите от този период трябва да изградят образа на една социалистическа страна, която съхранява всичко „прогресивно“ от националното си наследство. Неслучайно Иван Еленков говори за историзиране на културата от края на 70-те и през 80-те години. Според него това е търсене на „плюралистична формула на припомнящо миналото легитимиране на настоящето посредством нов официален език и нови идеолого-пропагандни послания, формула, постигаща мобилизация и мистификация на дискурса по националната история с реформулиране на комунистическата символика и митология в национален култ, артикулиран като отворен и включващ всичко ценно и достойно от хилядолетната българска културна традиция“⁸⁸.

Така създаването на НИМ се явява еманация на този национален култ – да се пази свято националната история. Показателна е и речта на Георги Йорданов при откриването на музея, в която се твърди, че музеят „ще бъде чист извор на пламенно родолюбие и социалистически интернационализъм, широк прозорец към света за значимия дял на българския народ в материалния и духовен напредък на съвременното човечество“⁸⁹. Сред последвалите многобройни публикации и коментари в печатните издания, посветени на новооткрития музей, преобладава

⁸⁸ Еленков, И. Цит. съч., с. 376.

⁸⁹ Йорданов, Г. Нова съкровищница на дълговечната памет, на революционния дух на народа български: Слово на другаря Георги Йорданов при откриването на Националния исторически музей. В: *Музеи и паметници на културата*, 1984, № 3, с. 4.

мнението, че социалистическото общество е „узряло“ за своя музей. Бившият директор на НИМ Анчо Анчев дава още по-крайно мнение защо точно на този етап е създаден Националният музей. Според него въпреки големите усилия, поради незаинтересованост на буржоазните правителства, възрожденската мечта за единно национално хранилище на исторически ценности не е постигната до победата на социалистическата революция: „Едва в условията на нова, социалистическа България, едва в условията и атмосферата, създадени от априлската линия на партията за марксистко-ленинска оценка на българската история, за изплуване на прогресивните революционни традиции като източник за патриотично и интернационално възпитание, стана възможно превръщането на тази мечта в действителност“⁹⁰. Така според Анчев комунистическото управление се оказва единствено възможното условие за възникването на национален музей или с други думи национализмът се явява зависим от комунизма. В това абсурдно твърдение всъщност проличава цялата немощ на комунистическата идеология от този период.

Направеният преглед на идеологическите основания на музейната институция през периода на държавен социализъм илюстрира с конкретни примери няколко тези. На първо място това е проблематичната публичност, която музеят има през социализма: от една страна той е част от властовата структура, средство за масова пропаганда на комунистическата идеология, а от друга страна претендира да представя „народната култура и памет“, да представлява нацията, народа, хората. Това непримиримо противоречие се изостря допълнително от факта, че пространството на музея се усвоява от БКП с цел публична изява, визуализация и предметизация на нейната история. Именно в музея тя легитимира своето минало като партия на народа, експонира „доказателствената част“ на своята история. Така музейният уредник се явява един вид изпълнителното тяло на институцията музей, което определя траекторията на посетителя и осъществява йерархическия надзор от страна на Партията. Това буквално унищожава доверието на посетителите в музейната институция и ще прекрати връзката общност-музей за дълги години напред. Ходенето „под строй“ на музей допълнително дистанцира хората, а стремежът да се „просветят“ и привлекат за посетители селяните-кооператори и работниците превръща музеите по-скоро в педагогически, отколкото в културни институти. Когато към края на социалистическия период идеологическите клишета окончателно са се изпразнили съдържателно, превес в призивите на Партията взема националната идеология. Макар по време на целия период национализ-

⁹⁰ Анчев, А. Осъществена мечта и бъдеща отговорност на българската музейна колегия. В: *Музеи и паметници на културата*, 1984, № 3, с. 8

мът и комунизмът да вървят ръка за ръка в социалистическите музеи, към края на управлението на БКП по време на т. нар. „зрял социализъм“ Партията често прибегва до националната идеология, стремейки се отчаяно да спечели доверие и да се „представи“ като партия на народа. Зад апела за опазване на хилядолетната българска култура се крие последният опит на Партията да легитимира своето управление.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Аврамов**, Румен. Бележки върху (соц)носталгията. Двадесет години след това.... В: *Култура*, 2012, № 9, с.10–11. ISSN 0861-1408
- Анчев**, А. Осъществена мечта и бъдеща отговорност на българската музейна колегия. В: *Музеи и паметници на културата*, 1984, № 3, с. 8–11.
- Баева**, Искра, **Калинова**, Евгения. *Социализмът в огледалото на прехода*. София, Изток-Запад, 2011.
- Бошнаков**, С. Пет години клуб на музейните работници в България. В: *Музеи и паметници на културата*, 1967, № 1, с. 58–60.
- Гаврилова**, М. Национално съвещание за обсъждане съдържанието на експозициите в музеите и отделите „Възраждане“. В: *Музеи и паметници на културата*, 1967, № 3, с. 59–61.
- Гюрова**, С. *Музейното дело в България*. Плевен, Фондация Арете, 2006.
- Еленков**, И. *Културният фронт*. София, Институт за изследване на близкото минало, 2008.
- Живков**, Т. Нова голяма придобивка за нашата социалистическа култура, за съвременното ни музейно дело: Слово на другаря Тодор Живков при откриването на Националния исторически музей, София, 2 март 1984 г. В: *Музеи и паметници на културата*, 1984, № 3, с. 3–4.
- Закон за паметниците на културата и музеите**. В: *Държавен вестник*, № 29, 11 април. 1969
- Закон за събиране на материали за съпротивителното движение в България**. В: *Държавен вестник*, № 177, 3 август. 1949.
- Знеполски**, Ивайло. *Българският комунизъм - социокултурни черти и властова траектория*. София, Сиела, Институт за изследване на близкото минало, 2008.
- Илиев**, К. Българската комунистическа партия и културно-историческото наследство. В: *Музеи и паметници на културата*, 1984, № 3, с. 34–37
- Йорданов**, Г. Нова съкровищница на дълговечната памет, на революционния дух на народа български: Слово на другаря Георги Йорданов при откриването на Националния исторически музей. В: *Музеи и паметници на културата*, 1984, № 3, с. 4.

- Кабакчиева, Петя.** Дебатите за комунизма в България – в търсене на методологическо осмисляне. В: *Пирон: Издание на Културен център на СУ “Св. Климент Охридски”* [онлайн]. 2009, № 2. [Прегледан на 15.02.2013]. Достъпно от: <http://piron.phls.uni-sofia.bg/broj-2-2009/item/92-debatite-za-komunizma-w-bylgaria-w-tyrsene-na-metodologichesko-osmisliane>
- Калоара, Б.** Музейните сбирки към предприятията – огнища на комунистическо възпитание. В: *Музеи и паметници на културата*, 1967, № 1, с. 40–45.
- Кисъв, И.** Как нашите музеи се готвят за чествването на 50-годишнината на Великата октомврийска социалистическа революция. В: *Музеи и паметници на културата*, 1967, № 3, с. 42–46.
- Кисъв, И.** Какви задачи стоят през музеите през 1964 г. В: *Музеи и паметници на културата*, 1963, № 4, с. 1–4.
- Кисъв, И.** *Музейното дело в България: Документална хроника (1945-1990)*. София, Моливчето, 2004.
- Кисъв, И.** По някои въпроси на научно-просветната работа в музеите. В: *Музеи и паметници на културата*, 1963, № 2, с. 26–30.
- Кисъв, И.** Работата на музеите на по-високо идейно-политическо равнище. В: *Музеи и паметници на културата*, 1967, № 2, с. 1–2.
- Кръстева, С.** *Студии по музеология. Кн. 2*. София, Изд. агенция ФДК, 2003.
- Миланов, З.** Мнение по работата на музеите след IX конгрес на БКП. В: *Музеи и паметници на културата*, 1967, № 1, с. 40–45.
- Миланов, З.** Съвещание по въпросите на научно-просветната работа на музеите. В: *Музеи и паметници на културата*, 1963, № 2, с. 49–50.
- Музеи и паметници на културата.** Орган на Комитета по културата и изкуството и ЦК на Профсъюза на работниците от полиграфията и културните институти - Клуб на музейните работници. София, Комитета по културата и изкуството, 1956-1988. ISSN 0324-1793.
- Недков, С.** *История на музейното дело в България*. София, Агенция Европрес, 2006.
- Пешева, Райна и Райчев, Михаил.** *Матирали по музейно дело*. София, Държавно издателство „Наука и изкуство“, 1955.
- Силяновска-Новикова, Т.** *Основи на музеезнанието: Лекции и изследвания*. София, Наука и изкуство, 1972.
- Станчева, М.** Експозиция и историческа специфика. В: *Музеи и паметници на културата*, 1980, № 1, с. 36–42.
- Стоянов, К.** Мемориалните музеи на видни партийни дейци. В: *40 години социалистическо музейно дело в НР България (Научна сесия – 15 ноември 1984 г.)*. София, 1985.

Сукманджиева, М. За вътрешната връзка на музейните експонати. В: *Музеи и паметници на културата*, 1963, № 1, с. 26–28.

Чичовска, В. ГЛАВЛИТ (1952-1956): Изграждане на единна цензурна система в България. В: **Панайотов, Ф.** съст. *Политическата цензура в България*. Варна, ВСУ „Черноризец Храбър“ Университетско издателство, 2003.

Шарова, К. Накратко за пътя на музеите в България. В: **Гюрова, С.** *Музейното дело в България*. Плевен, Фондация Арете, 2006, с. 42.

Petkova-Campbell, G. *A Place in Europe: Bulgaria and its Museums in “New” Europe*. Oxford, Publishers of British Archaeological Reports, 2009.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 6, 2014

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 6, 2014

ПРИМЕР ЗА ИНТЕГРИРАНО ПОЗНАНИЕ

ПЕТЪР МИЛАДИНОВ

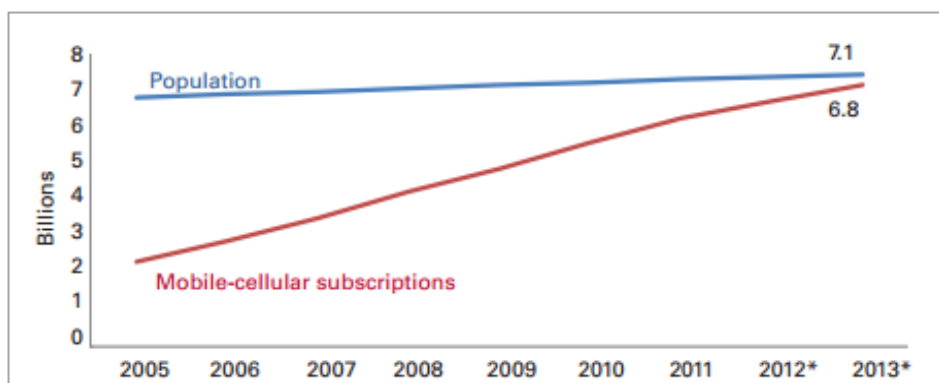
Peter Miladinov. AN EXAMPLE FOR INTEGRATED KNOWLEDGE

Augmented reality (AR) technologies offer new ways for presenting cultural heritage. As a technology platform and interaction style, AR is still in its infancy. Many applications are mere proof-of-concept rather than robust solutions integrated into museums' existence. But this does not diminish its potential for creating engaging and meaningful experiences for visitors. AR may have been overhyped to begin with but we are now entering a more serious phase during which its usefulness will become evident. A new concept of mobile application based on AR is developed using the visitors' smartphones and tablets. Instead investing in expensive hardware, museums strategies for modernization include software application and online database which are part of an automated self-aware guide.

Информационните и комуникационни технологии (ИКТ) безспорно заемат все по-голяма част от ежедневието ни. Особено важно за темата на тази публикация е да проследим развитието на интернет свързаността и мобилните технологии по света и на локално ниво. През 2013 г. броят договори за мобилни комуникации достига 6,8 милиарда¹. Числото е приблизително равно на броя на населението на Земята (Фиг. 1). За осем годишен период това е ръст над 300%. От съотнасянето на тези числа не следва, че почти всеки човек на планетата има мобилно уст-

¹ Mobile cellular subscriptions (per 100 people). In: *The World Bank* [online]. IBRD. IDA. Working for a World Free of Poverty [Viewed on 10.03.2014]. Available from <http://data.worldbank.org/indicator/IT.CEL.SETS.P2/countries?display=graph>

ройство, но следва да отбележим, че тенденцията на пазара е възходяща и че в близко бъдеще всеки индивид ще има достъп до телефон – географски, финансов и като технологични умения.

Фиг. 1. Население на земята и договори за мобилни услуги в паралелна графика

Европа е континентът на първо място по процент домакинства с интернет свързаност – 77% през 2013 г. В България приблизително 54% от домакинствата имат достъп до интернет, което ни поставя на последно място сред страните в Европейския съюз². В края на списъка са и съседите ни Румъния (58%) и Гърция (56%), докато в челото са Холандия (95%), Дания и Швеция (93%) и Люксембург (94%). Статистиката е мрачна, но погледнато за последното десетилетие страната ни преживява бум в ползването на ИКТ. Броят домакинства с интернет достъп е нараснал с около 600% в рамките на този период. В същото време България е на първо място в Европа по показателя скоростен достъп до глобалната мрежа. Това е свидетелство за високото качество на предлаганите услуги от доставчиците в страната, а бързият достъп е предпоставка за използването на приложения в онлайн режим, с богат мултимедиен инструментариум.

Тази специфика на ИКТ услугите в България е инкубатор на идеята за Персонален електронен музеев гид (ПЕМГ) – софтуер за мобилни устройства, който да е в помощ на посетителите на музея при разглеждане на експозицията. Перфектната среда за реализирането на ПЕМГ е музеят на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Изборът не е случаен, нито сантиментален, а е предизвикан от нуждата от лабо-

² Households having access to the Internet, by type of connection. In: European commission. Eurostat [онлайн]. Последно обновяване. 14.02.2014 [прегледан на 16.02.2014]. Достъпно от <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00073&plugin=1>

раторна среда за провеждане на тестове с приложението, в която са осигурени задължителните функционални условия като Wi-Fi, достъп до експонати и др.

Проектът има за цел изграждането на прототип на персонален виртуален екскурзовод за музея на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Крайният продукт действително ще има характера на прототип, защото подобно приложение за мобилни устройства (смартфони) засега няма нито в България, нито по света. Въвеждането на подобни новости в работата на музеите е желателно от гледна точка на тяхната модернизация, която трябва да отговори на променящите се желания на посетителите и да популяризира натрупаното в тях културно наследство в адекватна и удобна за едно развиващо се информационно общество форма. Предлаганият персонален виртуален гид ще се възползва от устройствата, които станаха част от ежедневието и особено от това на младите хора – смартфоните. Така ще се постигне въвеждането на модерна технология, която има отношение към цялостния облик на музея, без да се инвестира в бързо остаряващ скъп хардуер. Технологиите, особено иновативните, са скъпи и рядко музеите могат да си ги позволят.

Мобилното приложение представлява софтуер написан за операционна система Андроид. То ще изпълнява следните функции: ще локализира посетителя в рамките на експозиционното пространство чрез сканиране на маркер и ще изпраща информация до онлайн портал (база от данни (БД)), а след това ще получава информация за конкретен експонат като я представя чрез добавена реалност.

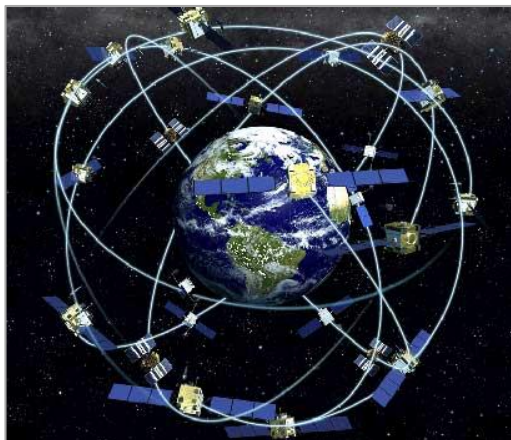
Локализацията е изключително важна за оптималното използване на базата от данни за експонатите. Тя предотвратява излишно дългото търсене сред множеството от обекти и така се намалява времето за извличане на информацията за точно определен предмет. Принципът е следният: ако посетителят стои пред определена витрина и приложението регистрира това чрез системата за локализиране, сканиращият софтуер ще търси маркери само сред намиращите се във витрината експонати, вместо сред цялата БД. Локализацията, освен че намалява процеса на търсене в БД, ограничава вероятността за грешка при разчитане на обектите.

Локализацията посредством смартфон може да се изпълни чрез следните методи и технологии:

- GPS;
- Wi-Fi триангулация;

- чрез въвеждане на начална точка и следене на местоположението спрямо тази точка.

Глобалната система за позициониране (GPS) действа чрез триангулация на базата на сигнали изпратени от спътници обикалящи Земята (Фиг. 2). Спътниците изпращат съобщения под формата на радио сигнали, съдържащи координатите на спътника в момента на изпращане на сигнала, както и часа на изпращане. Приемното устройство, също с вграден часовник, получава съобщението и засича времето, за което то е пристигнало³. Чрез формулата $S = V * \Delta t$ (V – скоростта на светлината и Δt – времето, за което сигналът е пристигнал получено от разликата между час на изпращане и час на пристигане) изчисляваме на какво разстояние се намираме от спътника. Ако се направи триангулация на повече от три сигнала получени от спътници, може да разберете къде се намирате с точност до 100 метра, а в случай на засечени повече от 5 спътника – с точност до 1 метър. Проблемът при GPS локализацията е нуждата от директна видимост на спътниците, което означава, че тя е неприложима в закрити пространства. Освен това точността ѝ зависи от метеорологичните условия и броят уловени сигнали.

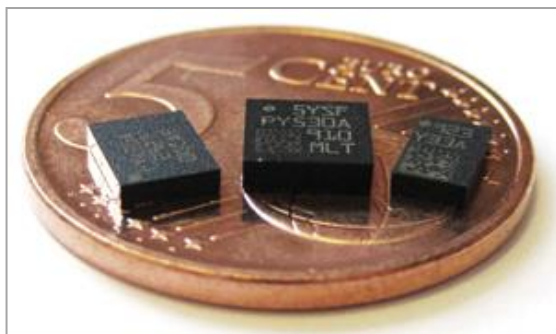
Фиг. 2. Принцип на действие на глобалната система за позициониране.

Принципът на Wi-Fi триангулацията е същият, но за целта се използват излъчвателни елементи от безжичната мрежа – рутери (Фиг. 3). На базата на силата на сигнала, който дадено мобилно устройство получава от рутер, може да се изчисли разстоянието между тях. При внимателно подреждане на устройствата по краищата на помещенията в музея, може да постигнете локализация чрез Wi-Fi сигнали. Минусите на подобна система идват от необходимостта да бъдат закупени голямо количество рутери, което зависи от броя на изложбените помещения. Освен това човешкото тяло може да послужи като преграда за подобен

³ Factsheets : GPS Advanced Control Segment (OCX). In: *Los Angeles Air Force Base* [online]. 25 Oct. 2011 [Viewed 16.02.2014] Available from <http://www.losangeles.af.mil/library/factsheets/factsheet.asp?id=18676>

сигнал, а група посетители би могла да компрометира точността на локализиране.

Методът, на който ще разчита ПЕМГ използва сензорите на мобилното устройство за ориентиране в пространството. Смартфоните използват акселерометри и жирокопи, за да определят местоположението си в пространството. Приложения като стъпкомери, приложения за

Фиг. 4. MEM сензори

възпроизвеждане на снимки и игри използват микроелектронно-механични (МЕМ) сензори (Фиг. 4)⁴. Благодарение на тях устройствата измерват изменатото разстояние или ориентират изображението в зависимост от начина, по който се държи телефона. Същите сензори могат да проследят промяната на

местоположението на човека спрямо определена начална точка в триизмерна среда. Ако тази точка е част от виртуална карта на музейната експозиция, устройството ще може да проследи движението на посетителя в рамките на музея. Текущата информация ще служи за прецизиране на възможностите при разпознаване на определен експонат или за автоматизирани съобщения съпровождащи преминаването на посетителя от една тематична част в друга. Основната функция, за която се използва локализацията е ограничаването на възможността за грешка при сканиране на обект. Например ако стоите пред витрина с четири експоната, устройството ще търси сред четири записа, а не в цялата база от данни.

Фиг. 3. Пример за безжична триангулация

⁴ Pasolini, F. MEMS Accelerometers, Gyroscopes, & Geomagnetic Sensors - Propelling Disruptive Consumer Applications [онлайн], [прегледан 10.03.2014], <http://www.digikey.com/us/en/techzone/sensors/resources/articles/mems-accelerometers.html>

Предварително ограничаване на записите, в които се търси е препоръчително, защото вместо маркери за разпознаване, ПЕМГ има за цел да използва самите експонати. Това улеснява ролята на музея като го освобождава от създаването на маркери, които се използват в QR кодовете и конвенционалната добавена реалност. Виртуалният екскурзовод разчита на алгоритъм, който се основава на взетите очертания на обекта, цветовете и местоположението му спрямо други обекти. Като сравни данните от тези три величини, програмата извежда резултат, който се сравнява със записи в онлайн база от данни и при установяване на сходство може да извлече информация под формата на видео запис, аудио запис или интерактивна статия. Възпроизвеждането на съдържанието е възможно да се осъществи в добавена реалност. С други думи камерата на смартфона работи и представя (излъчва) реалността, а генерираното съдържание се пресъздава върху прозрачен пласт над картината от камерата⁵. Целта на добавената реалност е да създаде усещане за единство между технологиите и експонатите и да се избегне отвличането на вниманието на посетителя от експозицията, както би било при използването на QR кодове.

За целите на екскурзовода в музея на СУ „Св. Климент Охридски“ ще бъде създадена и база от данни за експонатите, като за всеки обект ще се въведе уникално съдържание под формата на текст (статия), аудио или видео запис и описание по инвентарна книга. Целта на този онлайн ресурс е да бъде портал с относително лесен за употреба интерфейс, за да могат неспециалисти в областта на ИКТ да допринасят за пълнотата на базата от данни. При интерес от други музеи могат да се организират курсове за запознаване на персонала с работата в тази среда.

Създаването на такава БД често е процес припознаван като дигитализация. Този процес е изключително актуален за музеите в нашата страна, а единни национални модел и стратегия не са избрани. Близо до такъв модел е Наредба № Н-6 от 11.12.2009 г. за формиране и управление на музейните фондове, издадена от министъра на културата, обн., ДВ, бр. 2 от 8.01.2010 г. Член 26 съдържа елементите на така наречения научен паспорт за движими културни ценности. Подобни мета-данни биха могли да се използват от музейния екскурзовод и да се възпроизведат в помощ на посетителите. Елементите според наредбата са: наименование на музея; наименование на отдела/сбирката; наименование на движимата културна ценност; брой на движимите културни ценности; шифър и инвентарен номер; снимка; стар инвентарен номер; акт за

⁵ Tatić, Dušan, Stanković, Dragan, Stanković, Ana. Multimedia Interactive System Based on Augmented Reality (Misar). В: *Преглед НЦД*, 23, 2013, с. 51–56.

приемане – предаване на новопостъпили движими културни ценности; номер на идентификационния протокол; описание на движимата културна ценност (тегло, размери, материал, техника); датировка; състояние на движимата културна ценност; историческа справка; местонахождение; предишен собственик; номер на фотонегатива или дигиталния носител; регистрационен номер в Националния музейен фонд; местосъхранение; библиографска справка; научни публикации; консервация и реставрация; участия в изложби; копия на движимата културна ценност; акт за ликвидация; трите имена, длъжност и подпис на лицето, съставило научния паспорт; дата на съставяне на научния паспорт⁶. Важно е да се предвиди възможността за въвеждане и на допълнителни признаци с цел приобщаването и на природо-научни музеи.

Разбира се, че подобен информационен ресурс и бърз достъп до него би било в полза на музейните и академичните среди, но дали такава БД би била интересна за масовия посетител. Според наблюденията ми от посещения на музеи със студенти от специалност БИН, младите на се интересуват от „поредната кремъклийка”, а от историята свързана с експоната. Беседите организирани от музеите предлагат именно подобна информация, но поради ограниченият брой екскурзоводи не може да се задоволят нуждите на всички посетители. Дори и да се покрият всички групи посетители, човешките фактори като настроение, склонността да забравяме и различните интереси, могат да създадат разногласия между предлаганото от музея и желанията на посетителите. Възможността да се предлага свободно информация при поискване, би било от голяма полза и за двете страни.

Участието на даден музей в реализирането на такава концепция се свежда до създаване на съдържание за експозицията, което може да се предоставя като се използват всички възможности на съвременните мултимедии. Втори ключов момент при въвеждането на подобна технология е осигуряването на свободен достъп до музея с цел виртуално картографиране на експозицията.

Съдържанието, в случая с музея на Софийския университет, ще се генерира от студенти в специалност БИН и уредника на музея. Гледната точка на младите е съществена за осигуряване актуалността на разказваната история. Разбира се това не изключва научната гледна точка, която може да съпътства интерактивния разказ. В най-общи линии той се състои от следните елементи: *филми* – например видео, което показва употребата на експоната; *аудио записи* – глас зад кадър, който да разказва история или легенда; *снимки* – показващи елементи и перс-

⁶ Наредба № Н-6 от 11.12.2009 г. за формиране и управление на музейните фондове издадена от министъра на културата. В: *Държ. вестник*, № 2, 8 ян. 2010, с. 4–5.

пективи недостижими за постигане през витрината. Децентрализираният интернет достъп до БД, опростеният интерфейс, заложен в онлайн портал и унифицираният модел за въвеждане на мета-данни, помагат допълнително за бързото изграждане на основния информационен ресурс.

Картографирането и отбелязването на експонатите като маркери е процес, който изисква време. При него паралелно се заснемат обекти с различни мобилни устройства. Целта е да се постигне калибриране на модела за извличане на информация от камерата. Различните модели камери имат и различно цветоизвличане, градус и широчина на възприемане. Тестването с възможно най-много устройства ще увеличи надеждността на приложението.

Третият ангажимент на музея към описваната тук инициатива е с пожелателен характер. Това е закупуването на определен брой устройства, които да се отдават на посетители без собствени такива, които са пригодни за прилагане. Тенденцията в намаляването на цените на смартфоните от своя страна ще направи покриването на това условие ненужно.

Проектът и неговите резултати могат да бъдат мултиплицирани в други музеи в страната. Причината е, че за използването на приложението се изисква хардуер, който музеите не е нужно да закупуват. Употребата на приложението се осъществява с помощта на персоналните устройства на посетителите – техните телефони.

При създаването на виртуални гидове за други музеи ще се използва същата БД, а мобилното приложение може да се мултиплицира, което означава, че ще се създаде онлайн архив за музеите в България. Този вторичен продукт на проекта ще осигури основа за допълнителни научни разработки в областта на музеологията, а информационния архив може да се превърне в крайъгълен камък за международни контакти.